

VERSCHIJNT

Alle dagen, behalve Zon- en Feestdagen.

PRIJS DER ADVERTENTIE:

Van één tot zes regels. f 1.00.
 Voor elke regel meer. " 0.15.
 Behalve de 35 cts. zegelgeld.

MAANDAG 22 AUGUSTUS.

UITGEVERS-DIRECTEUREN:
JOH. NOMAN en ZONN, te 's Gravenhage.Brieven franco aan het Bureau De Grondwet.
Jan Hendrikstraat, n. 259.

ABONNEMENTSPRIJS:

Voor 's Gravenhage per 3 maanden 4.00.
 Voor de overige steden des Rijks 5.00.

Hoofd-Bureau voor Ned. Oost-Indië:

W. J. VAN HAREN NOMAN, te Batavia.
 Prijs franco per Landmail voor Java en buitenbezittingen,
 per jaar, met vooruitbetaling bij het nemen van het
 abonnement f 60, Ned. Cour.

Eene redevoering van den
Heer van Hall.

De Heer van Hall, een paar dagen geleden in de Kamer, dien de redevoeringen der Ministers op ons maakten: het was, omdat het ons bijkans onmogelijk toescheen, dat het *Bijblad* zou bevestigen, wat onze ooren meenden gehoord te hebben. Wij vreesden verkeerd te hebben gehoord: het *Bijblad* leert ons echter heden, dat zelfs menige ongerijmdheid ons was ontschoten. Haasten wij ons nu, onze lezers in den doolhof der ministeriële paradoxen en magtspreuken binnen te leiden.

Daartoe vangen wij aan met de redevoering van den Heer VAN HALL, en voegen er de onmiddellijke verklaring bij, dat wij het met dezen Minister geheel eens zijn, namelijk: "dat er geen hoofd in dat Ministerie is te herkennen."

De Ministers hebben gemeend de orde der ingeschreven sprekers te moeten verbreken en de wet te moeten verdedigen, alvorens hare bestrijding was afgelopen. Wij zien daarin geen kwaad; integendeel, het heeft ons een legio redevoeringen gespaard, waarvan de inhoud toch op "aanneemen" zou zijn neêrgekomen. De ministeriële onbeleefdheid is dus nuttig geweest, ook om nog duidelijker aan te toonen, dat er thans in de Tweede Kamer een "aaneengesloten getal stemmen" bestaat, waarvan de slaafschheid en onhandigheid tevens nog een voorbeeld zoeken moeten. De wet is noch "noodig", noch "noodzakelijk"; hare indiening wordt "betreurd"; hare indiening is "eene politieke feil"; de Regering laadt den schijn van de vertegenwoordiging eene schouder van de verantwoordelijkheid, die de Grondwet aan de uitvoerende magt oplegt, en dergelijke kleine grieven meer worden door de vrienden tegen de wet aangeheven. Maar, de Regering heeft nu eenmaal eene wet aangeboden, ergo ze is noodig, ergo ze is noodzakelijk; ergo ze is supra-supra-overheerlijk, en de wet wordt aangenomen. De Heer VAN HALL geeft een wenk, dat het tijd wordt nu maar zonder verder keuvelen aan te nemen. . . . en op het altaar der vaderlandsliefde wordt een stapel geschreven redevoeringen geofferd, die tien bibliotheken vol hebben doen uitplunderen en nachten wakens hebben gekost. Zonderling is het echter, dat de Heer VAN HALL, om zijne onbeleefdheid te regtvaardigen, zich zoo ver heeft vergist van te zeggen: "het staatsbelang vordert gebiedend, dat die beraadslaging eindelijk op-houde." Het staatsbelang? Is dat hetzelfde staatsbelang, dat den Heer VAN HALL verbood, om voor de Natie open te leggen de gronden, waarom hij tijdelijk R. C. Minister was, nadat hij had verklaard: "de Regering heeft er gene gronden voor?" Zou het niet rationeler zijn geweest, indien hij had gezegd: "Zwijgt, mijne vrienden! of liever doet eene motie, om de discussiën te doen sluiten; want het Ministeriële belang gebiedend, dat die beraadslaging eindelijk op-houde." En inderdaad, wij moeten verklaren, dat de Heer VAN HALL een voorgevoel had van het gevaar, dat hem naderde. Ware toch, "het aaneengesloten getal stemmen" meer begrijpelijk geweest, de Heer VAN HOËVELL had gisteren de Natie niet een blik kunnen doen slaan in den oorsprong en de samenstelling van het Ministerie: een blik, dien, meenen wij, voor dat Ministerie zoo doodlijk is geweest, dat de Heer DONKER CURTIUS gemeend heeft te moeten verklaren, dat de Ministers zich onverplicht achtten eenige rekenschap te geven.

En wat heeft nu eindelijk de Heer VAN HALL ter verdediging zijner wet aangevoerd?

Niets! de Minister verklaart zelf, dat zijn ambtgenoot van Justitie de wet zal verdedigen; dat hij alleen "secundaire" punten zal behandelen.

Vooreerst vraagt de Heer VAN HALL excuus aan de redactie van de *Nederlander*. Het is al ver genoeg met ons land gekomen, dat een Ministerie, om er eene wet bij de haren door te slepen, genoodzaakt is, om de redactie van een dagblad, in 's lands raad-zaal te vleijen! De *Nederlander* had aangekondigd, dat "de heeren dezerzijds" van het Ministerie nu eens

eenig antwoord eischen; want dat de mystificatie er toch niet door kon, dat mijnheer VAN HALL eene wet aanbod, met de verklaring, dat hij na de aanmerkingen der Kamer, en dat mijnheer VAN HALL, toen de Kamer was gemaakt, eenvoudig zeide: "ik verwijs u naar hetgeen ik vóór de aanmerkingen heb gezegd". De aanhef van de speech des Heeren VAN HALL is dan ook aan de redactie van de *Nederlander* gewijd, en hij vraagt haar excuus, die een breedvoerig, duidelijk antwoord "bijna heeft voorgeschreven", dat hij nu toch niet antwoorden zou. Waarin bestaat dit excuus? Het is waarlijk ongelooflijk!

De Heer VAN HALL deed een buitengewonen Minister-raad bijeenroepen, en ziedaar al de Ministers twee uren achtereen bezig met het tellen van het getal regels, die het *Voorloopig Verslag*, de Memorie van *Toelichting* en de Memorie van *Beantwoording* beslaan. De Heer VAN DOORN telde daarbij elken regel, door de Regering geschreven, als waar Minister van Financiën, dubbel, en ziedaar de Heer VAN HALL in staat gesteld, om uit te roepen: "Hoe? gij meent, heilige redactie van de *Nederlander*! dat wij niets hebben geantwoord? Wij zijn met ons achten aan het tellen geweest, dat de letters ons voor de oogen dansten, en ziet, de optelling heeft ons geleerd, dat onze Memoriën juist zoo vele regels, woorden en letters beslaan, als de helft van het Verslag der Kamer. Nu had de Kamer twee meeningen; het homogene Ministerie natuurlijk maar één: ergo wij hebben precies zoo veel geantwoord, als de Kamer heeft gelieven te vragen!" (*Bijblad* bl. 225). Welk een verhevene politiek! Het tegenwoordig Ministerie is het

het zijne opheffingen bij den regel verkoopt, gelijk de kruidenier de stroop bij het pond. In elk geval: de *Nederlander* heeft regtmatige reden, om hoogmoedig te zijn; want hij is het element geworden van een officieel excuus van de zijde der Ministers.

Daarop volgt de afwezigheid van den Heer LIGHTENVELT. Wij hebben tot driemaal toe overgelezen, wat de Heer VAN HALL over dit, op handige wijs onder de "secundaire punten" opgenomen vraagstuk, heeft gezegd; maar wij moeten bekennen, dat het gezegde bliken draagt, dat de Heer VAN HALL oud wordt. Het hoofd vordedigings-middel is geweest: "het is waar, de Heer LIGHTENVELT is weg. . . . maar dit moest nu eenmaal zoo zijn" (*Bijblad* bl. 225). Waarom dit echter zoo zijn moest, vindt de Heer VAN HALL niet goed uit te leggen. Daarenboven voegt er de Minister bij: "de Kamer heeft evenzoo gehandeld; ook zij heeft geen Catholiek in de Commissie van rapporteurs benoemd". Is dit eene verdediging? Omdat mijn vriend onregt doet, mag ik daarom ook onregt plegen? En heeft de Minister wel overwogen, dat de Kamer zou kunnen antwoorden: "Neen, mijnheer VAN HALL! gij volgt niet ons voorbeeld; maar wij volgden het uwe; want gij waart de eerste, die den R. C. Minister heenzond."

Het tweede middel van verdediging was: dat de belangen van het R. C. kerkgenootschap wel degelijk waren verdedigd geweest in het kabinet; want dat het wetsontwerp was vastgesteld vóór het vertrek van den Heer LIGHTENVELT. Wij willen dat nu eens aannemen; en dit te meer, omdat de reizende Minister aan zijne vrienden heeft verklaard, dat hij nog veel erger bepalingen heeft weehouden. Maar, de Kamer beraadslaagt over eene geheel andere wet, dan die de Heer LIGHTENVELT zou hebben helpen vaststellen. De Heer VAN HALL zelf bekent, dat bij de gewijzigde wet de R. C. belangen in het kabinet niet zijn verdedigd geworden. "Het zou moeilijk zijn te zeggen" — aldus "spreekt de Heer VAN HALL — hoe onze afwezige ambtgenoot er over denkt; want het wets-ontwerp, zooals het thans aan uwe beraadslaging is onderworpen, luidt in zoo vele opzichten geheel anders dan het vroegere, dat waarlijk die Minister daarover geen opinie kan geuit hebben." Dus men heeft den Heer LIGHTENVELT heengezonden "omdat het zoo zijn moest," en na zijn vertrek eene nieuwe wet voorgedragen, waarover de eenige Minister, die in de zaak betrokken is, die er met bevoegdheid over oordeelen kon, niet is

geraadpleegd geworden!

Maar de heer VAN HALL redeneert op dit punt nog verder door. "Indien al waar zou zijn, dat wij niemand anders hadden kunnen vinden, dan is dit niet onze schuld, maar die van de R. C. in het kabinet voor te staan!" Dwazer redenering zal wel zelden gehoord zijn! Omdat geen persoon kon gevonden worden, die de eer wenschte te genieten van naast mijnheer VAN HALL in den raad der Ministers te gaan zitten: daarom ligt de schuld bij die koppige personen, maar niet bij den "oorsprong" bij de "zamenstelling" bij de "handelingen" van het Ministerie DONKER-VAN-HALL.

Hier — om te excuseren, dat mijnheer VAN HALL tijdelijk de rol van R. C. minister vervult — heeft de minister een ongelukkig voorbeeld aangehaald. Hij sprak er "niet gaarne" van; wij gelooven hem van harte. Ook in "1843" kon geen Minister van Financiën gevonden worden; de Heer VAN HALL waagde het dus de plaats in te nemen van *l'homme introuvable*. Deze vaderlandsliefde kostte ons 127 millioenen; wie weet tot welken prijs het Vaderland de vaderlandsliefde des Ministers van 1853 zal moeten betalen?

Het schijnt nogtans, dat ook in 1843 zulk een "vaderlandsliefde" niet op regten prijs werd geschat; want de Heer VAN HALL herinnert, hoe men daarom alléén de begroting heeft willen verwerpen. Dat is eene "niet-aangename historische" herinnering; en het zou dus wel kunnen zijn, dat er ook in 1853 ondankbaren wazen, die de ware vaderlandsliefde des heeren VAN HALL zoo ver miskenden, dat zij, alleen omdat hij tijdelijk

Vervolgens heeft de Heer VAN HALL beweerd, dat juist de klagten over de wet, dat zij te weinig of te veel bevat, aantoonen, hoe de wet onpartijdig is, het ware midden in acht neemt. Wij nemen de vrijheid daartegen te beweren, dat die klagten aantoonen, dat deze wet — door de gelegenheid geboren — daar zij niemand bevreemdt, een onding is. Voor de Protestanten is zij te weinig; want inderdaad voor hen die "bevrediging" eischen, beteekent zij niets anders dan eene mystificatie. Voor de R. C. is zij te veel; want zij zien er eene verdrukkings-wet in. Wel verre dus van het vuur te bluschen, zal zij het vuur heeter doen aanstoken, en het Ministerie zal het eerste slagtoffer zijn van den brand. De taal van *Goudsch Kronijkske*, van *Fakkelt* en *Morgenster*, en van zoo vele andere organen der ultra-protestantsche partij, waarschuwt daartegen evenzeer, als die der organen van de R. C., en die der constitutionnellen.

Daarna heeft de heer VAN HALL breedvoerig betoogd, dat er eene wet noodig is, en dat de regeling van de zaak niet bij Koninklijk Besluit kan geschieden. Wij zullen dit betoog niet op nieuw bestrijden; onze overtuiging staat vast, dat de Grondwet geene wet gedooft, maar de vaste, moedige hand eischt van een gouvernement. Wij ontkennen, dat de heer VAN HALL den moed bezit, waarop hij boogt, en dien elk staatsman behoort te bezitten. Want het is geen moed aan de Kamer de kastanjes uit het vuur te laten halen; het zal ook geen moedbetoon zijn, als de wet, werd ze aangenomen, des noods door den sterken arm zou worden ten uitvoer gelegd. Wij kennen uit het memorabele jaar 1844 den moed van den heer VAN HALL in dit opzigt, en herinneren het oordeel, daarover door VAN DER DUYN geveld. Maar de *waarachtige moed* van den Staatsman bestaat daarin, dat men niet lade op de schouders van anderen, wat pligt is dat men zelf drage; *waarachtige moed* had de heer VAN HALL betoond, indien hij, overeenkomstig de letter en den geest der Grondwet, bij koninklijke besluiten onder zijne verantwoordelijkheid, en wanneer dit noodig ware geweest, had in werking gebragt het voorschrift: "De KONING waakt." Zich te dekken met het schild eener wet, en dan *à la rigueur* te werk te gaan, kan evenmin moed heeten, als men het grondwettig noemen zal.

Eindelijk heeft de Heer VAN HALL kunnen goedvinden, de Kamer met zijn eigen persoon bezig te houden. De Minister stelde er prijs op, om aan te toonen, dat hij nu nog, gelijk vroeger, de "martelaar" voor

de godsdienst-vrijheid wilde zijn, en dat hij bovenal niet inconsequent is geweest. Inconsequent! Staat dat woord, sedert 1843, wel in het woordenboek van den Heer VAN HALL? Vrij naif heeft de Heer VAN HALL de Kamer willen diets maken, dat, toen hij op 29 Nov. 1852, zeide dat de organisatie der R. C. Eeredienst eene zaak was, die ons, als wetgevers, geheel vreemd is, hij juist had bedoeld, om over die organisatie de wetgevers door eene wet te doen beslissen!

Dat was een staaltje van een talent van exegese, dat zelfs den Heer DONKER CURTIUS heeft doen blozen.

Vatten we zamen wat de Heer VAN HALL heeft betoogd, dan komt het daarop neder:

Het belang van het Ministerie vordert, dat er niet langer over de wet worde gesproken.

Het Ministerie heeft met evenveel regels en woorden geantwoord als de Kamer heeft gevraagd.

De Heer LIGHTENVELT is weg, omdat het nu eenmaal zoo zijn moest.

De Heer LIGHTENVELT weet zelfs niet, wat in de wet staat, die thans in behandeling is; en toch is de Heer LIGHTENVELT in het kabinet de verdediger geweest van de R. C. belangen.

De Heer VAN HALL is vaderlandslievend genoeg geweest, om, even als in 1843, een portefeuille ad interim waar te nemen met het liefelijk vooruitzicht van niet minder liefelijke gevolgen.

De Heer VAN HALL is de meest consequente staatsman, die ooit door de zon des Hemels werd beschenen.

Staten-Generaal.

Tweede Kamer.

Behandeling van de Wet regelende het toezigt op de onderscheidene Kerkgenootschappen.

ZITTING VAN ZATURDAG, 20 AUGUSTUS.

Aan de orde is de voortzetting der algemeene beraadslagen over het wets-ontwerp tot regeling van het toezigt over de onderscheidene kerkgenootschappen.

De MINISTER VAN JUSTITIE vat het woord op en zegt nagenoeg het volgende: De Regering verneemt, dat de discussie, op gisteren in deze Kamer gehouden, soms is afgeweken van het onderwerp, dat in beraadslaging is. Zij wil en mag, in het belang der zaak, dezen weg niet volgen en heeft alzoo besloten in geen opzigt van dat onderwerp af te wijken. De Regering meent bepaald, dat de ministers, die deel hebben uitgemaakt ook van het vorig kabinet, geene rekenschap verschuldigd zijn omtrent de redenen, die hen hebben aangevoerd, om het verlaten des Konings te voldoen, en zitting in dit kabinet te nemen. De Regering acht zich te dien aanzien alleen verantwoordelijk aan den Koning en aan haar geweten.

De heer STRENS vangt aan met op het gewigt van den tegenwoordigen strijd te wijzen. Hij doet uitkomen, hoeveel moeite het, door eeuwen heen, heeft gekost om te geraken in het genot van maatschappelijke en staatkundige vrijheid, en hoezeer de beschaving in hare ontwikkeling trapsgewijs die pogingen heeft ondersteund en eindelijk doen zegevieren. Hij wanhoopt niet, dat dit ook met de godsdienstige vrijheid, vroeger of later, het geval zal zijn. Is het Vaderland in de vrijheid in alle andere opzichten vooruitgegaan, zoo is het in het godsdienstige nog zeer ten achteren, en de discussiën bij deze wet hebben dit nader aangetoond. Alsnu tot de beschouwing der wet zelve komende, stelt hij zich al dadelijk de vraag voor, of zij is overeen te brengen met de Gwt. en hij beantwoordt die vraag uit volle overtuiging ontkennend.

Met referentie tot hetgeen reeds door anderen in dien zin is gezegd, moet hij nog op dit punt beantwoorden de ministers van Buitenlandsche Zaken en Justitie, die hem van het tegendeel niet hebben overtuigd. Zij toch hebben niet bewezen, dat preventieve maatregelen of behoudende bepalingen omtrent de regeling der kerkgenootschappen met de volkomen vrijheid van belijdenis der godsdienstige meeningen door de Gwt. gewaarborgd, is overeen te brengen. Door inneming van de uitvoerende magt op dit stuk is alle vrijheid onmogelijk. Het staatsgezag moet zich in geen deele met zuiver kerkelijke zaken bemoeijen, of er ontstaan botsingen uit, die niet zijn te boven te komen. Hij zet dezen betooggrond nog nader in het breede uiteen en koestert de hoop, dat het eenige ware beginsel op het stuk der godsdienst, het vrijzinnige beginsel — hij schroomt niet dit woord uit te spreken, ondanks de voorstelling van anderen — nog eenmaal ten volle worde gehuldigd. Hij waarschuwt, te dien aanzien geen stap achterwaarts te doen, gelijk dit door preventieve maatregelen geschiedt. Hij zal, bij de behandeling der artikelen, nader aantoonen, in welke opzichten de wet met de Grondwet in strijd is.

Maar de minister van Justitie had nog van zijnen kant bewijzen bijgebracht voor het nut van preventieve maatregelen. Maar die minister had inderdaad niet noodig gehad te bewijzen, dat preventieve maatregelen in andere materiën van wetgeving noodig, ja noodzakelijk zijn, zoo als betrekkelijk het vagebonderen, het vervoer van buskruid, de spoorwegen, de stoombooten, den verkoop van vergif en zoovele andere onderwerpen. Wie denkt er aan, de nuttigheid der bepalingen op dezelve te betwisten? Maar hij moet nu ook vragen, of de Grondwet ook — even als ten aanzien der godsdienst — volkomen vrijheid toekent aan het vage-

bonden, aan de vervoerders van buskruid enz.? Het argument van den minister kan dus niet opgaan. Nog op een ander punt moet hij denzelfden minister beantwoorden. Deze had namelijk het bestaan der wet van Germinal volgehouden. Spr. behoeft zich niet te begeven in het betoog, dat die wet ten eenemale in strijd is met de Grondwet; hij gedraagt zich dienaangaande volkomen aan het aangevoerde door andere leden.

Maar wat hij meer bepaald moet bestrijden is de meening van den minister, die zich sterk gevoelde, de gemelde wet uit te voeren en toe te passen. Hij doorloopt daartoe de verschillende artikelen der wet van Germinal, die blijkbaar geheel en al is gemaakt voor Frankrijk en voor den toestand daár en voor dien tijd alleen toepasbaar was. En nu wijst hij den inhoud van sommige bepalingen dier wet aan, welke betreffen de procedure in zake van misbruik van gezag, de lithurgie, de kleding der geestelijken, bunne bezoldiging en onderscheidene andere punten, welke geheel en al onuitvoerlijk zijn in Nederland. Nadat hij dit punt meer in het breede had toegelicht, gaat hij over tot de behandeling der tegenwoordige zaak in het algemeen en, in verband daarmee, der gebeurtenissen in den laatsten tijd plaats gehad. Wat de onderhandelingen met het Roomsche Hof betreft, deze zijn allen volkomen bekend en daarom trent is alles door het vorig ministerie blootgelegd en medegedeeld. Daarom trent behoef hij dus in geene ontwikkeling te treden. Nadat die onderhandelingen waren afgelopen, bleef er niets anders over dan de quaestie van het Concordaat. Hij moet nu opmerken, dat niet allen de opheffing van het Concordaat verlangden. Rome had er nog al op gestaan, het niet geheel af te schaffen; de zoogenaamde ultramontanen waren daar echter minder toe gezind. Het Gouvernement begreep niettemin, dat, wanneer de Paus zou overgaan tot de organisatie van het R. C. kerkgenootschap in Nederland, ingevolge het beginsel der Grondwet, dat vrije organisatie toelaat, het Concordaat moest komen te vervallen; en na wisseling van stukken, opgenomen in de *Staats-Courant* van 27 April 11., werd dan ook wederkeerig tot de opheffing van het Concordaat besloten.

Als men nu nagaat het beginsel van volkomen vrijheid tot regeling van de kerkgenootschappen, dan heeft ook het vorig ministerie, naar hij vertrouwen mag, geheel consequent gehandeld, met het concordaat af te schaffen. Wat den vorm betreft, waarin de onderwerpelijk regeling heeft plaats gehad, kan hij afkeuring begrijpen; maar in den grond der zaak is alles overeenkomstig de grondwet behandeld en voleindigd. Hij zal nu nog een woord in het midden brengen over het punt der voorloopige mededeeling, dat een zoo ruim deel der discussie heeft uitgemaakt, zoo bij deze wet als bij vroegere gelegenheden. Zie hier den stand der zaak.

In het eerste stuk, door het vorig Ministerie opgesteld, de nota van den Minister van Buitenl. Zaken, den heer VAN SONSBEECK, van 24 Maart 1852 aan den pauselijken internuntius, is het volgende te lezen: « *Le Souverain Pontife toutelois que sa sainteté, avant d'y donner suite, voudra bien en faire communication au gouvernement, ainsi que de l'époque à laquelle l'organisation sera réglée; le Gouvernement est persuadé que ces communications ne seront que favorables au but que le Saint-Père se proposa.* » In het antwoord nu van den internuntius van 23 Junij daaraanv. wordt dit stuk geheel met stilzwijgen voorbijgegaan. Maar nu stelde de heer VAN SONSBEECK aan den Koning o. a. voor, acte te nemen van de door den internuntius officieuselijk gedane mededeeling van het voornemen van den Paus om omtrent de wijze, zoowel als den tijd der regeling, aan Z. M. kennis te geven. In het laatste stuk, van genoemden minister omtrent de zaak uitgegaan, zijnde een brief van den 16 October 1852, aan den internuntius toegezonden, komt dan ook het volgende voor: « *Le soussigné se trouve encore chargé d'exprimer le consentement du gouvernement du Roi de ce que Mgr. l'Internonce a bien voulu lui communiquer officieusement, que le St. Siège, avant de procéder à la réorganisation de l'Eglise catholique, a l'intention d'en faire part au Gouvernement Royal comme aussi de l'époque ou elle se fera.* »

Kort na de ontvangst van dezen brief, heeft de Internuntius zich bij den minister VAN ZUYLEN VAN NYEVELT er over beklagd, dat zijne officieuse belofte in een officieel stuk was opgenomen. Niettegenstaande dit beklag en nadat reeds in drie stukken op dit punt door den internuntius niet geantwoord was, wachtte men nog steeds af, dat eindelijk de mededeeling zou plaats hebben, niet officieus, maar officieel. Intusschen, hoezeer ook door den heer V. SONSBEECK verlangd, de mededeeling heeft geen plaats gehad. Er is geene mededeeling, in den zin van den brief van 16 Oct., geschied. Wat hem betreft, verklaart Spr. dit stellig en plegtig, en herhaalt dus de verzekering, daarom trent door den heer V. ZUYLEN reeds in de zitting der Kamer van 18 April gegeven. Hij zou het zijnen ambtgenooten en hem, Spr., onwaardig achten, daar nog iets bij te voegen.

Evenwel is het niet ten onpasse, nog alleen op te nemen eene zinsnede, door den kardinaal Antonelli gebezigd in zijne nota van den 1 Junij 11.: « *Cependant le St.-Siège, aimant à donner des preuves de cette condescendance avec laquelle il a l'habitude de procéder partout où les circonstances le lui permettent, ne s'est pas abstenu de faire parvenir au Ministère Royal, en employant à cet effet la voie officieuse, la communication ultérieure désirée, et le St.-Siège possède des documents positifs, d'où il résulte que cette communication a été réellement faite à plusieurs membres du Ministère qui peu après se démit de ses fonctions, et qu'à cette occasion l'on a pu s'assurer relativement à cet objet que l'érection des cinq églises épiscopales n'aurait à rencontrer aucune opposition.* »

En nu heeft spreker ten deze slechts twee aanmerkingen

in het midden te brengen. 1°. Volgens deze nota, is men haar in haar geheel neemt, zouden de voorloopige mededeelingen geloopt hebben over het getal der bisschoppelijke zetels. Maar dat was niet het eenige, wat vorderd was. Men had gevraagd mededeeling te ontvangen over de wijze, waarop, en den tijd, wanneer de organisatie zou plaats hebben. Maar 2° heeft men gesteld de verklaringen van den kardinaal ANTONELLI en die van vorig Ministerie over elkander, en dit is niet juist. Tusschen hen zijn de onderhandelingen niet gevoerd. Er stond een tusschenpersoon, de internuntius, van vandaan die *documents positifs* zouden hebben moeten uitgaan. Maar zijn dan niet op dezen volkomen van toepassing woorden, door den heer VAN ZUYLEN geschreven in een brief aan den Ned. gezant te Rome: « *La Cour de Rome n'ayant pas jugé à propos d'en agir ainsi, ou ayant très mal servi par son représentant à la Haye, ne peut que s'imputer les difficultés que rencontrera peut-être l'exécution de la mesure* » enz.? Laat nu de tegenwoordige Regering, die alles over deze zaak schijnt te hebben willen overleggen, indien zij zich daarin wil gelijk blijven ook mededeelen den brief van den 16 Februarij 11., Spr. in zijne toenmalige betrekking geschreven, en waarin op het doen van mededeelingen met nadruk had aangedrongen.

Toen die brief te Rome aankwam, was het nog een paar dagen, vóór dat de allocutie was uitgesproken. Hij hoort alzoo, na deze vermelding van daadzaken, dat de quaestie omtrent de mededeelingen voor goed tot een einde zij gebracht, en dat allen, die waarheid zoeken, daarmede heel zullen kunnen bevredigd zijn. Hij gaat nu over sommige sprekers te beantwoorden. De heer VAN LYNDEN heeft beweerd, dat het stelsel van het vorig Ministerie in strijd met de Grondwet, in strijd met den uitdrukkelijken wil des Konings, zoo als die later gebleken is, en in strijd met de eer en de rust van den Staat. Wat het eerste betreft: den strijd met de Grondwet, daar zal spreker niet meer op terugkomen. Hij heeft het tegendeel reeds in zijn voorafgaande beschouwing doen zien. Maar dat de houding van het vorig Ministerie zou zijn geweest in strijd met den uitdrukkelijken wil des Konings, dat is eene onwaarheid.

Hij neemt er acte van dat hij niet de man is, die eerst de naam des Konings in deze parlementaire discussie heeft gemengd, en het is niet aan hem verbleven stuk over te leggen, waaruit 's Konings gevoelens blijkt. Men laten de ministers, die zoo bereid zijn alles mede te deelen dan ook overleggen de kabinet-nota van den 22 November 1851, litt. z, en die van den 16 October 1852, litt. g, en daaruit zal dan blijken, dat alle onderhandelingen dezer zake hebben plaats gehad en zijn ten einde gebracht met den uitdrukkelijken wil en de toestemming des Konings. En wat nu aangaan de eer en de rust des lands, zijn deze in gevaar gebracht door eene eerlijke en getrouwe uitvoering der Grondwet? Neen; dat verwijt gaat niet. Hij vraagt maar, zullen die eer en die rust beter handhaafd worden, als men aan het hoofd van 's lands zaken zal hebben de partij, die eene heerschende kerk wil langt en het land eenige eeuwen wil terugbrengen? De heer Mackay had van veel citaten gebruik gemaakt om te bewijzen, hoever de heerschende kerken onverdraagzaam kunnen zijn. Dat lid had de moeite kunnen sparen in de warme dagen voor dat onderzoek eene reis in het zuiden te maken; hij zou toch voor zijne bewijsovervoering grond genoeg hebben kunnen vinden op eigen bodem. Behalve vele andere bewijzen van groote verdraagzaamheid, in omgekeerden zin, heeft spreker slechts het oog te vestigen op hetgeen bepaald werd bij de overgave der stad 's Hertogenbosch in 1629, dat namelijk alle « *religieuse mannen* » binnen twee maanden de stad zouden verlaten.

Gewis, die Spreker zal dit en nog zooveel voorbeelden van onverdraagzaamheid met hem afkeuren, maar dan moet hij ook met hem eene wet als deze afkeuren. Datzelfde lid had ook gesproken van den tegenstand die zich geopenbaard had bij de eerste bisschoppelijke inrigting, o. a. van de vestiging te Roermond, en hij vond dus vreemd, dat nu in 1853, de bisschop daár goed zou hejegend zijn, terwijl hij er bijvoegde, dat bij de eerste bisschoppelijke vestiging de Protestantsche kerk te Weert was gesloten. Spr. antwoordt hierop dit. Bij de eerste vestiging te Roermond was de tegenstand zeer consequent; men verzette zich daartegen op grond dat men de inquisitie te gemoet zag; en, indien dat wederom was te vreezen, geen twijfel of dat verzet zou zich op nieuw openbaren. Maar de ingezetenen te Roermond weten zeer goed dat hun dit niet te wachten staat.

De tegenwoordige bisschop is daar steeds 50 jaren bekend en door al zijne stadgenooten geacht en bemind; en als een bewijs van den verdraagzamen zin aldaar, heeft hij slechts aan te halen, dat de adressen van daar tegen de wet door de katholieken en protestanten te zamen zijn geteekend. Tot verdere geruststelling kan hij er nog bijvoegen, dat toen de bisschop in 1853 werd benoemd, er ook eene protestantsche kerk te Weert is opgericht. Hij kan overigens een beroep doen op een lid der laatste dubbele Kamer, de heer Swart, die, hoezeer geen Limburger, maar van Limburg afkomstig, zich als protestant geregtigd achtte de belangen der katholieken voor te staan en die daarbij op afschaffing van het placet aandrong. Ten slotte bestond Spr. het voorgestelde schrikbeeld van benoeming door den Paus van geestelijken in Nederland, regtstreeks uit Italië afkomstig. Zoo iets is niet te verwachten en wordt door de jongste benoemingen tegengesproken. Uit volle overtuiging dat eene aanneming der wet zal te weeg brengen oprusting tweedragt binnen 's lands, minachting zoo niet verachting daar buiten, en om de eer en de rust van zijn land te handhaven, zal hij stemmen tegen de wet.

De heer SLOET TOT OLDHUIS zegt dat men ronde en eer

lijke taal voorzeker verlangt en dat hij die zal geven. Hij vangt aan met te onderzoeken of de Staat bij de bestaande grondw. bepalingen eenig middel te baat kon nemen om de kerkelijke organisatie der R. C. te beletten. Hij beantwoordt die vraag ontkennend. De Gwt. spreekt van geen gemeen overleg over eenige kerkelijke organisatie. Zij heeft dit nog kunnen willen, noch verlangd. Zoodanig gemeen overleg zou op geene andere wijs hebben kunnen geschieden, dan door de sluiting van een concordaat. En dat wilde men toch evenmin. Van waar dan die opgewondenheid in de Protest. gemoeiën? Zij is toe te schrijven aan de Paus. allocutie, die door de vorige regering in het openbaar werd afgekeurd. Ook hij vond den toon van dat stuk ongepast en onedelmoedig.

Maar er was nog iets meer in die organisatie, dat hinderde. Men vond het onheusch dat de Paus ons tot het jaar 1555 wilde terugvoeren. Hoe konden onze Cat. landgenooten en broeders voor de taal, die in Rome gevoerd was, verantwoordelijk zijn. Bij de ontevredenheid daarover vergat men echter, dat het slechts eene subjectieve voorstelling was en de geschiedenis van den Staat in den vollen glans op het wereld-tooneel bleef bestaan. Als de protestanten verstandig hadden gehandeld, dan hadden zij moeten zeggen: springt gij 300 jaren achteruit, wij daarentegen springen 300 jaren vooruit. En hoe denkt men, dat de protestanten in den jare 2153 over onzen onverdraagzamen tijd, over onzen landaard en onze beschaving onwaardige twisten zullen denken?

Hij behoeft echter zoo ver niet te gaan. Hij vraagt, hoe zullen de protestanten over 25, ja zelfs over 5 jaren, over den tegenwoordigen twist oordeelen. Hij heeft zoo menig spreker, die zich voor de wet verklaarde, hooren uitweiden over verdraagzaamheid, over christelijke liefde, over den vader aller kinderen. Hij twijfelt volstrekt niet aan de oprechtheid van iemand onzer. Hij houdt zich overtuigd, dat die verklaringen oprecht en innig gemeend zijn. Maar toch komt het hem voor, dat er iets in deze wet moet zijn, dat tegen hun gevoel aandruischt. Immers door het doen dier verklaringen hebben zij zich willen vrijwaren tegen later oordeel, dat mogt worden uitgesproken. Dergelijke verklaringen waren anders toch overbodig. De stem die men zou uitbrengen zou ieders gevoelen kunnen bewijzen.

Hij verzoekt zijne medeleden, hetgeen hij zegt niet als gisping te willen beschouwen; hetgeen hem ook niet zou voegen, maar als een woord van staatkundige welwillendheid. Onlangs zag hij eene plaat, die hij vroeger niet had opgemerkt, maar die eenen levendigen indruk op hem gemaakt heeft, het was eene gravure, den genius der godsdienst voorstellende in de gedaante van eenen engel, die zijne vlugt naar den hemel nam en zich boven de donkere wolken verhief. Hij zweefde den palmtak des vredes over de aarde. Hemelsche liefde lag als 't ware over deze gravure verspreid. Toen hij die plaat zag, dacht hij: mogt dat het beeld van de protestanten in deze dagen geweest zijn; dan hadden zich geene donkere wolken over het Vaderland te samen gepakt. O! hadden wij toch begrepen dat geene Paus. allocutie onze dierbare waarheden kan vernietigen.

Hadden wij de woorden tot de onze gemaakt, welke men van die zijde wel eens vernomen heeft, dat, door onwankelbaar aan het Evangelie vast te houden, men de poorten der hel kan overwinnen; hadden wij, sterk in dat vertrouwen, steunende op het Evangelie, aan onze R. C. medebroeders de hand van gelukwensching toegereikt, dat zij door de voortgaande behaving hunne kerk vrij naar hunnen geest mogten organiseren; dan ware misschien de ontstane klove allengs geheeld; dan zou de Staat niet verzwakt, niet verdeeld zijn, maar nieuwe kracht, door eensgezindheid van alle zijne medeburgers bekomen hebben. Maar dat mogt, helaas! het geval niet zijn. Toen de bisschoppelijke hiërarchie werd uitgesproken, heeft men van die gebeurtenis een gretig gebruik gemaakt.

Met eenen demonischen lust werden de oude wonden opengereten. Teregt heeft een kerkelijk collegie het gezegd, dat er een onheilgig vuur op de altaren werd ontstoken, dat in argelooze harten maar al te spoedig ingang vond, en dat vuur geraakte snel overal in vlam. Tegen die houding der Protest. kerk meent hij te moeten protesteren. Hij vreest, dat menig protestantsch hart jaren lang daarover bloeden zal. Het is dikwerf gebleken, dat als men zich op historische herinneringen beroept, men meendeels die taktiek volgt, om daaruit die omstandigheden te putten, welke het meeste in de kraam te pas komen. Met hetzelfde regt als een ander zal ook hij dit thans doen, maar toch een historisch feit herinneren, dat in nauw verband met dit ontwerp staat. Hij herinnert nu aan den twist in het begin van de vorige eeuw ontstaan tusschen de Jansenisten en zoogenaamde Pausgezinden. De stellingen der Jansenisten werden bij pausselijke bul veroordeeld. Dit had ten gevolge dat de jansenisten, die vele moeilijkheden ondervonden, een eigen bisschop en wel een aartsbisschop van Utrecht kozen. De toenmalige regering deed er niets aan en nam het *laissez-faire* in acht. Van de zijde van Rome werden klagten ingebracht. Men wilde dat de Staten partij zouden trekken. De Staten antwoordden, dat zij dit niet konden doen, omdat het streed met het aangenomen stelsel van godsdienstige vrijheid en met het beginsel, dat men niemand kon dwingen. Zij geloofden dat men alleen aan God rekenschap deswege was verschuldigd. Spr. deelt het antwoord uit *Wagenaar* mede. De Pausgezinden werden deswege ontevreden, verlangden de benoeming van een eigen vicaris; bij de Staten werd rapport uitgebracht, om dat verzoek in te willigen, te meer omdat het hoofd der R. C. kerk buitenslands gevestigd was.

Wat verzoek lokte een petitionnement uit. Leeraren spraken daarover van den kansel. Uit Leiden en Rotterdam werden petitiën aan de wethouders aangeboden. Men gaf

adhaesie aan een protest in de vergadering der Staten. 's Hage volgde niet den weg van 1853, maar dacht er in 1733, zoo als Wagenaar zegt, er anders over. De voorstanders vonden het meer geraden, dat geen Italianen aan het hoofd der kerk, hier te lande, wierden geplaatst (even als dit het gevoelen van het vorig Ministerie was). De apostolische vicarius werd echter niet benoemd. Men vreesde voor opschudding van het gemeen in groote hollandsche steden. Toen verzocht men eene gunst, terwijl men thans in eenen toestand verkeert, waarin men regt heeft. Dat de zaak geen verder gevolg had, was ook daaraan toe te schrijven, dat er een verschijnsel uit het Diercnrijk ontstond dat vrees inboezemde.

Het was een worm, die terwijl men hier te lande theologiseerde, vernielingen aan kusten, aan waterkeeringen toebrengt. In eens werden jansenisten en de apostolische vicaris vergeten. Hervormden en Catholijken stroomden naar de kerken om God voor de redding van het vaderland te bidden. God was genadig. Het vaderland werd behouden. Men vestige nu zijn oog op onzen tegenwoordigen toestand. Wat ook elders is gebeurd, Hervormden en Catholijken bleven in 1848 trouw aan het vorstenhuis. Hij zal niet ophalen de grieven die vroeger mogten hebben bestaan. Toen werd aan het volk een grooter aandeel in het bestuur des lands gegeven. Er werd eene vrijheid- en ordelievende volksvertegenwoordiging zamengesteld, waarin alle gezindten, ook voor het eerst de Israëlitische; alle belangen, zoo van handel en kolonien als anderzins, werden vertegenwoordigd.

Het was als of aan den Staat een nieuw leven geschonken werd. Handel en nijverheid namen eene sedert lang ongekende vlugt. Dat leven deelde zich ook aan den ambachtsman mede. Congressen, tentoonstellingen, vereenigingen leverden daarvan de bewijzen op. De achting van den Staat naar buiten nam al meer en meer toe. Nu rijst bij hem de vraag, of we ons zoo veel zegen, ook door onze tegenwoordige twisten, onwaardig maken? Of er eene algemeene, eene groote nationale ramp noodig is, om den genius der godsdienst, den palm des vredes wederom te doen zwaaijen en om Protestanten en Catholijken elkander de broederhand weder te doen toereiken?

Hij moet nu toch komen tot eene beschouwing over de algemeene strekking van dit ontwerp. Hij merkt dat ontwerp aan: 1°. als eene revolutionnaire wet en 2°. als eene mystificatie zoowel voor den vorst als voor het volk.

Wat het 1e punt aangaat geeft hij het toe, dat men sedert lang de ware betekenis der woorden schijnt te hebben verloren. Hij is constitutioneel, verlangt geene omwenteling, maar beoogt voortwenteling; geene verandering in onze inrigtingen en constitutie. Kon men zich zelf een naam geven, hij zou zeggen dat hij behoort tot de constitutionele behouders. Deze nu noemen revolutionnair alle pogingen, die openlijk of in het geheim aangedreven worden om de regten des Konings of van het volk te ondermijnen. Die strekking ziet hij in de tegenwoordige wet. Over het waken des Konings in de Gwt. voorgeschreven, is reeds zooveel gezegd, dat het moeilijk valt daarbij wakker te blijven. Een enkel woord dus. «De Koning waakt» dat zegt de Gwt.; dus niemand anders; hoe waakt de Koning? Door zijne ministers, die hem onderrigten van al hetgeen in het land gebeurt, ondersteund door de ambtenaren; voorts door de vrijheid van drukpers, het palladium der vrijheden en wijders door de publiciteit. Maar waarom waakt juist de Koning? Omdat hij zich aan het hoofd van den Staat bevindt.

De koning is de eenige onschendbare persoon, hij is verheven boven alle godsdienstige geschillen. Hij behoeft geene heerschende kerk te beschermen. Dat is geene fictie, maar het is een verheven standpunt, dat het stamhuis van Oranje waardig is. Neemt men echter de wet aan, dan ontzet men den koning van een deel zijner magt en ruikt den koning van zijn hoog standpunt af. De koning waakt dan niet meer, maar wel de vertegenwoordigers des volks. Spr. kan niet aannemen de uitlegging door den heer van Lennep aan het woord *waken* gegeven. Welke uitlegging dat lid aan dat woord bij de taalzuivering der Grondwet ook moge gegeven hebben, het is bekend dat er meer taalzuiveraars in het land zijn, die elkander zuiveren. Had men nog een ander taalzuiveraar gebezigt, welligt had deze verklaard, dat waken vigilare is.

Spr. meent dat het standpunt des konings in deze is, dat van hemiddelaar, zoodat als er geschillen tusschen de kerkgenootschappen bestaan, als het eene zich verheffen wil boven het andere, dan is de Koning de bemiddelaar. De geschiedenis is daar om te bewijzen, dat de vorsten uit het Stamhuis van Oranje meermalen die rol met beleid en goed gevolg hebben vervuld. Hij houdt de godsd. verdraagzaamheid voor een karaktertrek van het Huis van Oranje. Willem de Ie trok het zwaard voor godsd.- en voor gewetens-vrijheid. Altijd heeft die vorst gematigdheid, voorzigtigheid, eendragt aanbevolen. Hij wist de heeldstormers te straffen, maar ook de onschuldige herdoopers te beschermen. Hij aarzelt ook niet om prins Maurits onder degenen te rangschikken wier karaktertrek godsd. verdraagzaamheid is. Ook hij stelde zich in de bres voor de herdoopers.

UIT DEN BOGAARD was lang de huisvriend en vertrouweling van Prins Maurits, maar heeft den prins verlaten, omdat godsdienstgeschillen zich met staatkundigen vermengden. Het is een leerrijk voorbeeld voor dezen tijd wat de gevolgen van de staatkundige en godsdiensttwisten zijn, vooral wanneer zij door elkander gemengd worden. Behoeft hij prins Frederik Hendrik te herinneren, die de klove tusschen Remonstranten en contra-remonstranten zocht te heelen? Hij bepaalt zich tot de drie groote stadhouders, die leefden in den tijd dat geheel Europa door godsdienststrijd werd verscheurd. Is het dan te verwonderen, dat de Grondw. aan de Vorsten van het Stamhuis de edele en grootsche taak heeft opgedragen, om als bemiddelaars bij de godsd.

geschillen op te treden. Zal men dan de bemiddeling aan handen en regels leggen?

Zullen wij het Hoofd der Regering, het Hoofd der uitvoerende magt aan andere banden leggen dan gesteld zijn bij de Grondwet, die hij heeft bezworen? Wil men dat doen, dat men dan de overwegingen van dit ontwerp verandere en daarin stelle dat de koning niet meer *kan* of niet meer behoort te waken. Men moet dan zelfs verder gaan; men moet dan stellen hoe de koning in den adelstand verheft en op welke wijze hij oorlog inaken of vrede sluiten mag. Hij ziet dus in dit ontwerp eene revolutionnaire strekking, waartoe hij niet kan noch wil medewerken.

Ten tweede beschouwt hij dit ontwerp als eene mijstificatie. Het ministerie heeft in zijn programma eene onvoorzigtige en onberaden belofte gedaan, om aan de protest. bevolking eene billijke bevrediging te verschaffen. Die belofte heeft hij de verkiezingen gunstig voor het ministerie gewerkt. Nu komen echter de naweën. Het is gemakkelijker de menigte overtuigen, dan haar te doen bedaren.

Talrijke voorbeelden kunnen worden bijgebracht, van hetgeen men te gemoet ziet. Zoo heeft b. v. een geacht hoogleeraar verlangd, dat in de wet zou worden gesteld, dat er geen priester zou worden toegelaten, zonder aflegging van een Staats-examen. Wat moet men dan wel in achterbuurten en in stulpen wenschen? Het plaats gehad hebbend petitionnement was eene opruijing op zich zelf: opruijing en petitionnement zijn hand aan hand gegaan. Geene enkele verklaring is door de Regering afgelegd, dat dit met hare bedoeling niet overeenkwam. Hij gelooft niet dat bezadigde en redelijk denkende protestanten door dit ontwerp zullen worden bevredigd, nu de Paus geen enkel woord terugneemt en de aartsbisschop van Utrecht er toch is en blijft. Men make zich toch geene illusien.

Men heeft de goede menschen op den mouw gespeld dat de Bisschoppen er nog niet waren en als men zeide dat zij er wel waren, dan haatte dit niets; want men antwoordde: dat waren slechts uitstrooisels van de Thorbeckianen. Vroeg of laat zullen de oogen geopend worden en de overtuiging zal niet achterblijven.

Er is eene andere fractie, die den Minister van Buitenl. Zaken als den redder van het protest. geloof in Nederland beschouwt. De heer van Hall is hun gideon. Een van die menschen is zoo opgewonden, dat hij niemand tegenkomt of hij denkt dat het de Paus is. Dit is in Enschedé werkelijk gebeurd. Nu zou het kunnen geschieden, dat zoo de minister daar later verscheen, men hem niet voor den Paus, maar voor den anti-Christ zou kunnen beschouwen. Nog eene andere stand zal onvergenoegd zijn: het zijn de predikanten.

Het is er verre af, dat hij dien geheelen stand zou veroordeelen; hij erkent gaarne dat daaronder vele gemoedelijke mannen zijn, vooral ouden van dagen, die zuchten over de houding, welke de kerk in den laatsten tijd heeft aangenomen; mannen, die in hunne gemeenten uitblinken en steeds uitgeblonken hebben. O! mogten zij het stilzwijgen afbreken! mogten zij hunne stemmen doen hooren, nu het nog tijd is. Hij telt onder dien stand zijne edelste en beste vrienden.

Hij beschouwt den stand der geestelijkheid als den eersten stand der maatschappij. De betrekking van eenvoudig dorpspredikant acht hij verhevener dan die van den eersten minister van Staat, indachtig aan de leer van den Verlosser «wat hoog is onder de menschen, een gruwel is voor God». Nu is het eene zekere waarheid, dat zoo vele leeraren wilden bevredigd zijn, en dat zij in dit ontwerp niets hebben gevonden, dat tegen de R. C. hiërarchie gerigt was. Men dacht dat de nieuwe ministers wel een middeltje zouden weten te vinden om die gevreesde bisschoppen uit het lieve vaderland te verwijderen.

Zij zien nu in deze wet niets anders dan bepalingen tegen het klokken-gelui, tegen het costuum en dergelijke. Men leze slechts de organen van onzen geestelijken stand. Men zie de *Nederlander* van 19 dezer in, waaruit het blijkt dat *Fakkelt*, *Goudsch kronijkske* en *Morgenster* zich reeds beklagen, dat de wet geen geest of kracht meer bezit en zij zoo waterachtig is. Men ziet hieruit dat de geestelijken over deze wet niet te vreden zullen zijn en welligt binnen zeer korten tijd hunne krachten tegen het ministerie zullen rigten.

Ook voor de Kroon acht hij het werk eene groote mystificatie. Men moet erkennen dat de Kroon, door al hetgeen er gebeurde, bijzonder door de talrijke adressen, moest geschokt worden. De Koning zocht andere raadslieden. Het wat zijn verlangen, dat de spanning, die vooral bestond, zou ophouden. Wat raden die nieuwe ministers aan? Zij stellen den Koning gerust; zij zullen eene wet ontwerpen. Wat was daarvan het gevolg? Dat van dat oogenblik de spanning niet heeft opgehouden. Het petitionnement nam wederom een aanvang, maar de ongerustheid sloeg nu op de 1,200,000 Katholijken over.

Allen wenschen den Koning eene kalme en rustige Regering, maar Spr. vreest, dat zoo dit ontwerp wet wordt, die rust niet verkregen zal worden en hij hoopt dat de tijd zal aanbreken, dat de Koning een onderscheid zal maken tusschen verstandige en verdwaasde raadslieden der kroon.

De groote vraag, waarop hier alles aankomt, is deze: wat is er in de tegenwoordige omstandigheden te doen? Meer dan menschelijke wijsheid is er noodig, om het middel tot uitkomst aan de hand te geven.

Hij meent dat het de plicht van den volksvertegenwoordiger is om op bescheiden wijze zijn gevoelen kenbaar te maken. Welnu hij raad der Regering ernstig aan om nog op den dag van heden het ontwerp van wet in te trekken. Er is onder de protestanten eene kern overgebleven, die geen onheilgig vuur heeft ontstoken. Zij zal de krachtigste bondgenoot der Regering worden.

Langzamerhand zal men algemeen zien, dat er aan de bisschoppelijke hiërarchie ook door de vaststelling van deze

Advertentiën.

H. A. M. ROELANTS, te Schiedam, heeft uitgegeven, de EERSTE Aflevering van een Werk, getiteld:

Handelingen

VAN DE
REGERING EN DE STATEN-GENERAAL
OVER DE
GRONDWETS-BEPALINGEN NOPENS DE GODSDIENST;
DE VERHOUDING TUSSEN KERK EN STAAT;
de Organisatie der Kerkgenootschappen
Zoo wel die der Hervormde als meer bijzonder die der R. K. Kerk, en het Staats-toezigt op de Kerkgenootschappen.

Volledige verzameling van al de officieële en verdere belangrijke stukken, bescheiden en redevoeringen over die onderwerpen, zoo mede over de wet omtrent de Kerkgenootschappen.

De prijs, per vel druks, is 15 Cents. (68)

Laatste Berigten.

AMENDEMENT NOG VOORGEDRAGEN:

De ondergeteekenden nemen de vrijheid de navolgende wijzigingen in het wets-ontwerp houdende *Regeling van het toezigt op de onderscheidene Kerkgenootschappen*, voor te stellen:

- De laatste zinsrede van Art. 10 weg te laten.
- Art 13 te lezen als volgt:
"Hij, die na eene eerste overtreding andermaal wordt verklaard in strijd met de wet te hebben gehandeld, kan bij ieders volgende overtreding bij hetzelfde vonnis worden veroordeeld tot ontzetting van de regten opgenoemd in art. 42 van het Strafwetboek, voor den tijd van drie tot tien jaren, of tot gevangenis van eene maand tot twee jaren, te zamen of afzonderlijk."
- Bij Art. 14 het volgende te voegen:
"De vervolging wegens overtredingen van deze wet verjaart door verloop van twee jaren."

W. L. F. C. VAN RAPPARD.
M. H. GODEFROI.
ELOUT VAN SOETERWOUDE.

Prijs-Courant der Effecten.

AMSTERDAM, 20 Augustus 1858.		Rusland.	
Nederland. Pct.			Pct.
Ned. W. Schuld. 2 1/2	63 1/2	Hopel 1798/1816	5
Dito Certificat. 3	76 1/2	Dito 1828/1829	5
Dito dito 4	95 1/2	Cert. 1831/1838	5
O. I. Leening. 4		Dito Dito	4 1/2
Amort. Syndic. 5 1/2		Dito Hope	4
Hand.-Maats. 4 1/2		Dito Stieglitz	4
Belgie.		Dito dit 5e Ser.	4
Certificaten. 2 1/2		Inscr. Aang.	6
D° Rothschild. 2 1/2	53 1/2	Certificat. dito	6
Frankrijk.		Polen.	
Obligatiën. 3		Obligatiën	4
Spanje.		Oostenrijk.	
Nieuwe	1	Metalliek	5
Dito Buitenl.	3	Dito bet. Amst.	5
D° Binnenl. 3	43 1/2	Dito letter B.	5
Bew. Sp. Com.	6 1/2	Dito 1847	2 1/2
Amort. Schuld.		Dito 1851/1852	2 1/2
Portugal.			
Londen nieuwe.	5		
Dito uitgest.	3		

De markt was heden over het geheel flauw gestemd met weinig affaire.

Sp. Coup Bewijzen waren echter 1/2 hooger.

FRANKFORT, Vrijdag, 19 Aug. Metalliek 5 pct. 86; Bank actiën 1543; Loten fl. 250. 128; Spanje 1 pct. 23; dito 3 pct. 43 1/2; wissel op Weenen 110.

De markt was algemeen gunstiger gestemd.

LONDEN, Vrijdag 19 Augustus. Consols op tijd 98; Mexico N. 3 pct. 27; Gren. 2 pct. 24; dito Uitg. 10 1/2; Portugal 4 pct. 44 1/2.

PARIS, Vrijdag 19 Augustus. Fr. 4 1/2 pct. op tijd 104; dito 3 pct. op t. 80.35; Spanje Binn. 3 pct. 43; dito 23; Belgie 4 1/2 pct. 98 1/2; Rusl. 4 1/2 pct. 100; N. Metalliek 97 1/2; Piemont 98.

WEENEN, Vrijdag 19 Augustus. Nieuwe Metalliek 108; N. Bankact. 1406; Lot. v. fl. 250 wissel Lond. 10.38; dito Parijs 128 1/2; Zilver 8 1/2.

Bij JOH. NOMAN EN ZOON, te 's Gravenhage.

Kruis van Verdiensten, hun door Zijne Majesteit den Keizer van Oostenrijk toegekend.

Naar men verneemt hebben Ged. Staten van Noordbrabant zich tot den minister van binnenlandsche zaken gewend, onder mededeeling hunner bezwaren tegen het voortdurend bestaan van het keizerlijk decreet van 1807, ingevolge waarin ten laste der gemeente wordt gebragt de door den griffier der regtbank op te maken tienjarige tafels op de registers van den burgerlijken stand. De Ged. Staten zouden tevens hebben te kennen gegeven, dat naar hun gevoelen ook de wet op het zegel in dier voege behoort gewijzigd te worden, dat de verpligting werd opgeheven om de registers van den burgerlijken stand op gezegeld papier te doen opmaken: omdat die registers in het algemeen belang noodig gehouden en het onredelijk is, dat door het rijk belasting geheven wordt op stukken alleen van administratieven aard en die uitsluitend voor publieke dienst bestemd zijn. (N. N. B.)

Dezer dagen is te Nijmegen eene Commissie bijeengekomen, bestaande uit den landraad, benevens eenige notabelen en financiers uit de Pruisische Rijn-provincie, benevens de Kamer van Koophandel te Nijmegen, ten einde te raadplegen over de aansluiting van den geprojecteerden spoorweg van Keulen, over Crefeld, Cleef, Nijmegen, Grave en 's Hertogenbosch naar Belgie. Ten gevolge van hare vertoogen heeft het stedelijk bestuur van Nijmegen de zaak dringend aan den Minister van Binnenlandsche Zaken aanbevolen. Het Pruisische Gouvernement heeft verder de aangevraagde concessie op Venlo aangehouden, ten einde, zoo mogelijk de aansluiting over Nijmegen van het Ned. Gouvernement te verkrijgen.

§ Men meldt ons uit Breda: "De uitslag der stemming vooreen nieuw Lid van onzen Gemeenteraad, ter vervanging van den Heer Guljé, is geweest, dat dadelijk bij volstrekte meerderheid van stemmen als zoodanig is gekozen de Heer Mr. C. A. van Dam, advocaat en Lid der Provinciale Staten van dit gewest. De Heer Cuypers had 122 stemmen op zich vereenigd."

Op dingsdagd en 6 September aanstaande zal in de districten 's Hertogenbosch en Grave de verkiezing plaats hebben van een lid der Provinciale Staten van Noordbrabant, ter vervanging van de heeren: mr. N. F. Sassen, gekozen tot lid der Eerste Kamer mr. P. F. van Cooth benoemd tot Griffier der gezegde Staten.

§ Bij de stemming voor een lid van de Prov. Staten van Zeeland in het hoofdkiesdistrict Goes, ter vervanging van den heer mr. J. J. van Deirse, heeft niemand de volstrekte meerderheid verkregen en moet op den 31sten dezer eene herstemming plaats hebben tusschen den heer O. Verhagen, die 115 stemmen op zich had vereenigd en Dr. R. B. van den Bosch, die 94 stemmen verkreeg. Er waren 467 stemmen uitgebragt, waarvan 23 van onwaarde werden verklaard.

In de vorige week is in de gemeente Roden, prov. Drenthe, door den heer Med. Doot. H. Louwes, Lz. te Leek, eene vrouw zeer voorspoedig van drie kinderen verlost.

In den nacht van den 11den werd door den stadsvroedmeester te Gouda, den heer J. Reutinger, de zeer belangrijke operatie van de keizersnede, niettegenstaande de ongunstigste omstandigheden, met den besten uitslag bij de huisvrouw van V. W. verrigt, zoodat er hoop is op het levensbehoud van de lijderes.

Op den 18den is het Amerikaansche fragatschip *Edwina*, kapt. J. G. Broughton, uit Hellevoetsluis naar New-York vertrokken, aan boord hebbende 170 landverhuizers, waarvan 50 Nederlanders en de overigen Duitschers zijn.

Den 19den werd van de werf het Hoofd van den scheepsbouwmeester T. U. van der Werff, te Groningen, te water gelaten het schoonegaljoot *Gerrida Annegina* groot 100 lasten, te bevaren door kapt. A. Rozema.

Op den 20sten werd van de werf van de scheepsbouwmeesters Kater en Meulman, te Groningen, te water gelaten de schoonerbrik *Johanna Henriette* groot 155 ton, kapt. B. H. Boer, onder directie van den heer Mr. T. U. H. Reiger te Groningen.

Correspondentie.

Zeer vele stukken moeten blijven liggen wegens de uitgebreidheid van de verslagen der zittingen.

Wij vragen daarvoor verschooning aan onze geachte Correspondenten.

De stukken zullen echter, zoodra mogelijk, successievelijk een plaatsje vinden.

wet niets meer te veranderen is. Het overige moet men aan den tijd overlaten, die veel wonden heelt. Het is niet noodig de bisschoppen te erkennen. Zij bestaan feitelijk. Men twiste dan niet of hun geslachtsnaam vóór- of achterstaat. Men wege de rust van het land niet aan zulke onwaardige bezelingen. Ministers, zegt Spr. ten slotte, de plaats, die gij aan uwe tafel bekleedt, wordt u door ons niet benijdt; wij zoeken niet u daarvan te verwijderen.

Nog gelooven wij dat de Min. van Buitenl. Zaken niet door reactie ons Vaderland in den toestand van Keur-Hessen wenschte te brengen. Wij gelooven nog dat de Min. van Justitie nog steeds de ware, vrijzinnige man, nog de oude Dirk Donker Curtius is, van wien onze grondwettige vrijheden niets te vreezen hebben.

Hij gelooft, dat zoo men dit ontwerp opruimt, de constit. partij de ministers krachtadig zal ondersteunen in alles wat regt en goed is. Hij hoopt dat zijne stem tot den Troon zal doordringen, hoezeer hij het niet gelooft; hij hoopt dat men over dit ontwerp niet stemmen zal, maar, moet het geschieden, dan zal hij uit liefde voor de protestanten en onder de leus «Oranje boven» tegen de wet stemmen.

Nadat de heer SCHIMMELPENNIC verklaard had ter bevordering van tijdwinst van het woord af te zien, onder verklaring zijner adhaesie aan de wet, heeft de heer THORBECKE het woord en spreekt eene breedvoerige rede uit, welke geest en inhoud hij bij den aanvang zoo karakteriseerde, als hij zeide te wenschen zoo te spreken, als hij nadat eenige jaren voorbij zullen zijn, hij zou wenschen te hebben gesproken. Zijne rede was gesplitst in drie onderdeelen. Beschouwing van de wet: 1°. in betrekking tot de redenen, die er toe hebben geleid; in betrekking tot het doel; in verband tot de behoefte, waarvoor zij schijnt bestemd. 2°. in betrekking tot de onderhandelingen tusschen het Gouvernement en het Hof van Rome. 3°. beschouwing der wet in vergelijking met de Grondwet.

De heer VAN HALL wederlegt den heer THORBECKE uitvoerig, en daarna hebben nog, ter rectificatie van verschillende uitdrukkingen en meeningen het woord gevoerd de heeren VAN LIJNDEN, THORBECKE, LUYBEN, VAN BOSSE, MEEUSSEN, GROEN, VAN HOËVELL, DOMMER en VAN WINTERSHOVEN.

Heden (zaterdag) avond voortzetting ten half acht ure. [Morgen ontvangen onze lezers een bijvoegsel, bevattende het uitvoerig Verslag van het slot dezer zitting en van de zitting van heden avond.]

RED.]

Buitenland.

De Buitenlandsche berigten hebben weinig of geen nieuws. Het voornaamste is, dat het kerkelijk gerechtshof van Rouaan in de bekende zaak van de correspondenten der buitenlandsche dagbladen een arrest heeft gewezen, in strijd met het Hof van Cassatie, en, even als het gerechtshof van Parijs, strekkende ter veroordeeling van de beklagden. Deze zijn hierop weder in cassatie gekomen.

De Fransche dagbladen houden zich zeer bezig met de geruchten, alsof Oostenrijk nopens Servië eene even gevaarlijke houding voor Turkije zou willen aannemen, als Rusland omtrent Moldavie en Wallachije gedaan heeft. Welonderzichte bladen hechten daaraan echter niet. De indruk over de mededeeling van Lord J. Russel heeft te Parijs mede een min gunstigen indruk gemaakt.

Te Keulen waren luisterrijke voorbereidselen gemaakt voor de plegtige ontvangst van de hertogin van Brabant; H.D. is aldaar den 18 aangekomen.

De tijdingen uit China melden alle, dat de opstandelingen of, zoo als zij thans in de bladen uit China genoemd worden, de vaderlanders, meer en meer vorderingen maken; dat men dit daaruit kan afleiden, dat een paar duizend hunner veilig van Nanking naar Amoy zijn getrokken, om aan laatstgemelde stad een bezoek te brengen. De heer Medhurst, een gezag, dat hier in aamerking komt, getuigt dat de godsdienst der opgestane Chinezen voor een ruim gedeelte de Christelijke is, en dat, indien er slechts goede onderwijzers tot hen wierden gezonden, de uitkomsten daarvan zeer groot zouden zijn.

Binnenland.

's Gravenhage, 20 Augustus.

Z. M. heeft benoemd tot kantonregter te 's Gravendeel mr. P. G. ten Zeldam. Ganswijk, thans die functien bekleedende te Sommelsdijck.

Z. M. heeft benoemd tot ontvangers der directe belastingen en accijnzen: te Engelen e. a., de heer D. L. Heinsius, thans ontvanger derzelfde middelen te Horssen; te Horssen, de heer H. B. H. Malingré, geagreëerd klerk bij den contrôleur van 's Rijks belastingen te Heusden.

Z. M. heeft aan den luitenant-ter-zee der 1ste klasse titulair J. L. L. Penning Nieuwland, onder-inspecteur over het loodswezen enz. te Brouwershaven, en aan den commissaris der loodsen aldaar C. F. van Dierendonck, vergund, aan eerstgenoemden het aannemen en dragen van het versiersel van ridder der orde van Franz Jozeph, en aan laatstgenoemden van het Gouden

TWEDE BUITENGEWOON BIJVOEGSEL,

behoorende tot «DE GRONDWET» van 22 Augustus 1853.

Staten-Generaal.

Nader verslag van het slot der zitting der Tweede Kamer, van 20 Augustus.

De heer THORBECKE vangt aan met de opmerking, dat hij wenschte zoo te spreken, als hij, na eenige jaren, als de beweging van den oogenblik reeds lang voorbij zal zijn, zoo wenschen gesproken te hebben. Hij stelt eene aanmerking voorop: men heeft hem meermalen genoemd een' gouvernementaal man; hij acht dit een groote lofspraak; hij heeft steeds een krachtig gouvernement gewild en hij zal zoo min nu als vroeger, zoo min hier als elders, aan de voorwaarden van een krachtig gouvernement te kort doen. Hij wenschte de wet aan de orde te beschouwen: I. in betrekking tot de redenen die er toe hebben geleid, dat men daarmede tracht te bereyken en tot de behoeften, waartoe zij bestemd schijnt; II. in verband tot de gevoerde onderhandelingen met het Hof van Rome; III. in vergelijking met het Vde hoofdstuk der Grondwet.

I. In betrekking tot de redenen die er toe hebben geleid. Hij vindt er drieërlei. Vooreerst bevrediging der opgewekte bekommernis der laatste tijden. Er is eene groote ongerustheid, eene rilling in het land ontstaan, onder den indruk der pauselijke allocutie. Men waande ons land teruggevoerd tot in de XVIde eeuw. Men meende, dat de Paus zich aanmatigde dien toestand op nieuw te herstellen en geloofde, dat de regten en vrijheden der Protestanten in gevaar verkeerden. Het verschijnsel zelf der opgewektheid is niet te loochenen. Het geschokt gevoel is niet te miskennen. Maar de vraag is alleen regtvaardig dat verschijnsel een voorstel van wet als thans in beraadslaging is? Hij voorziet geen tegenspraak, wanneer hij zegt dat er geen vernederender schouwspel is op het staatsgebied, dan wanneer de regering zich vernedert om de gedienslige slavin te zijn van een volkswaan van den dag; en nu vraagt hij: moet men zich afvragen, of de bekommernis hoog is gestegen, dan wel of er redenen zijn om de hulp der wetgevende magt in te roepen, en of zoo iets binnen het bereik der regering ligt?

Hij zal niet vragen of bij de schildering der gerezen gevaren het onderscheid van tijden en omstandigheden wel in het oog is gehouden. Hij zou veeleer kunnen vragen of niet de beweging van April bewees, hoe weinig men van Rome te vreezen heeft, hoe sterk men tegen die gevaren is gewaapend. Maar hij vraagt alleen, is er thans meer reden om beducht te zijn, om gevaren voor te spiegelen dan voorheen? De R. K. instelling bestond toch reeds, en zal de magt van den Paus grooter zijn met of zonder bisdommen? Het tegendeel zal blijken. Welke was de toestand van vroeger? Tot dusver was Nederland prijs gegeven juist aan datgene wat men noemt den Ultramontaanschen invloed, en in plaats nu van eene bestending van een Italiaansch beleid is er gevormd een Nederlandsch kerkbestuur met kanonieke zelfstandigheid. Er is dus geen grond voor regering of wetgevende magt tot bezorgdheid uit dat oogpunt. Maar de Paus. allocutie dan? Zoo men den indruk daarvan wil wegwischen, men zal het niet doen door deze wet, maar veeleer door de invoering van het opgeheven placet.

Eene tweede reden, die tot de aanbidding der wet geleid heeft was de handhaving van orde en rust voor het vervolg en hij leest in de Memorie van Beantwoording daaromtrent dat in de Maatschappij een ieder zooveel van zijne vrijheid moet opofferen, als tot het behoud van rust en orde noodzakelijk is. Een waar beginsel, doch dat hier zeer verkeerdelijk is toegepast. Waardoor zal een kerkgenootschap de publieke orde en rust storen? Niet door besluiten die geene uitvoering naar buiten kunnen erlangen, niet door het houden van vergaderingen of de aanstellingen van hoofden van bestuur, maar zij zullen de publieke orde en rust wel verstoren, als ze tot handelingen aanzetten, die den eerbied, aan andersdenkenden verschuldigd, zouden kunnen doen krenken.

Zoo in de kerk, die aan godsdienstige belangen gewijd is, aangelegenheden worden behandeld, die daarbuiten behooren, of zoo buiten de kerk andere verrigtingen worden gepleegd, die tot de groote maatschappelijke taak behooren, dan is er vrees voor storing der publieke orde en rust. Maar evenzeer wordt daarop inbreuk gemaakt als de politieke wetgever op het godsdienstig terrein intreedt of in de taak van de kerk of van het genootschap. Maar het houden van kerkvergaderingen of de beslissing van hoofden van bestuur, daar, waar het belang van het kerkgenootschap dit medebrengt, dit behoort tot de bescherming, aan de kerkgenootschappen verschuldigd. Dat is geene gevaarlijke handeling, dat kan rust en orde niet verstoren, maar onrust is alleen te wachten van hen, die zoo iets zouden willen belemmeren en daartegen moet door de publieke magt worden gewaakt. De Regering zoekt thans een wapen in deze wet tegen eene geoorloofde, onschuldige handeling, de Regering moest liever hare wapens keeren tegen hen, die dergelijke vrijheid, die dergelijke handeling zouden willen beletten.

Eene derde reden voor de wet vindt de Regering

in de wet van het Germinal en ofschoon daarover reeds zooveel is in het midden gebracht, bepaaldelijk door den Spr. uit Roermond, zoo staat Spr. toch nog stil bij de vraag over de verbindbaarheid dier wet, welke hij nagaat en ontleedt in hare drie voornamste onderdeelen. De conclusie van dat betoog komt hierop neer, dat de organieke artikelen hier te lande geen verbindende kracht hebben gehad, omdat zij dienden tot uitvoering van een concordaat, dat evenmin voor dit land kracht van wet had; dat, gesteld er was kracht van wet, de Grondwet die wet heeft afgeschaft, want dat wel is waar bestaande wetten van kracht blijven tot op hare vervanging, doch alleen in dat geval, wanneer de Grondwet zegt, dat het onderwerp bij eene nadere wet zal geregeld worden, maar niet als het onderwerp zelve door de Grondwet zelve wordt afgeschaft. De wet van Germinal is vierkant strijdig met de beginselen der Grondwet. Overigens vestigt spr. de aandacht op dat sedert de Gwt. van 1815, die wet niet meer is aangenomen; dat er punten op kerkelijk gebied zijn geregeld in regt tegen die wet in; dat z. i. in Limburg en Staats-Vlaanderen die wet evenmin kracht had na de afscheiding van Frankrijk.

II. De beschouwing der wet in verband tot de onderhandelingen zoo vroegere als latere. Wat de vroegere betreft, hij wenschte, voor zoo ver die ter zijner kennis zijn gebracht, niets te verbergen, zoo zelfs dat hij gaarne mag zien dat alles publiek worde wat tot die onderhandelingen betrekking heeft. Hij wil enkel punten opnemen. Men heeft aan het vorig Gouv. verweten, dat het onverschillig was geweest in deze aangelegenheid; dat het de regel gevolgd had, *laissez-faire*. Maar die onverschilligheid was juist eerbiediging van het Grondwettig regt der kerkgenootschappen. Het was de uitdrukking van den wensch en van de zorg, dat het aan de onderscheidene kerkgenootschappen, in hare vrije ontwikkeling wel mogt gaan. Die zorg, die eerbiediging van grondwettige regten, die hulp bij de vrije ontwikkeling heeft het Gouv. ten aanzien van alle kerkgenootschappen betracht. Maar wat is nu het geval geweest ten aanzien van het R. K. kerkgenootschap? Hij zal, zoo ver zijne herinnering reikt, bij den aanvang der quaestie beginnen, dat is in 1850. Ten aanzien nu van het R. K. kerkgen. wenschte het vorige Gouv. gelijkheid van regten te betrachten. Het achtte dit wenschelijk in het belang van den Staat, omdat met dat belang niet strookt eene met zekere ongerustheid naar kerkelijke regeling wachtende bevolking. Maar de Regering was te meer op eindregeling bedacht, omdat de R. K. kerk zich in een' toestand bevond, die niet normaal was en die hare vrije ontwikkeling en het gebruik maken van haar grondwettig regt verhinderde.

In 1827 toch was met den Paus een concordaat gesloten, dat niet was uitgevoerd door het toedoen van de toenmalige regering. Dat was steeds een grief geweest van het R. K. Kerkgenootschap. In 1840, na de volkomen scheiding met België, werd dan ook op dat concordaat teruggekomen en nu werd in 1841 bij wederzijdsche nota's eene schikking getroffen, dat, namelijk op de uitvoering van het concordaat voor 's hands niet zou worden aangedrongen. Het Hof van Rome verklaarde dus dat het concordaat voorloopig niet zou worden uitgevoerd van wege de groote moeilijkheden, daaromtrent bij de Regering ondervonden en zoo bleven, de zaken tot na de herziening van de Grondw. Na dat tijdstip doet de Min. van Sonsbeeck de vraag aanhangig worden in den Ministerraad, en er was niet aan te denken, om aan het R. K. kerkgen. te onthouden wat men verklaard had gaarne te zien plaats hebben omtrent alle andere kerkgenootschappen. De vraag kon alleen zijn, wat te doen: of uitvoering van concordaat of vrije regeling. De regering achtte dat eene afschaffing van het concordaat, uit een gezigtspunt van algemeen belang de voorkeur verdiende. Derhalve beslist men tot vrije regeling; maar dat kon niet zonder voorafgaande afschaffing van het concordaat. Hoe nu tot die afschaffing te geraken? Er waren daaromtrent twee gevoelens in den Ministerraad. Volgens het eene zou de Regering aan het Hof van Rome verklaren, dat zij gaarne zien zou eene episcopale regeling op den voet als van Amerika, en die dat gevoelen voorstond, meende dat daaruit dan zou blijken of het Hof van Rome de afschaffing van het concordaat wenschte, zoodat er voor 's hands zou worden voorkomen, dat het Hof van Rome op de uitvoering van het concordaat zijnerzijds zou beginnen aan te dringen. Het tweede gevoelen was dat de Regering niet moest voorgaan, maar afwachten wat van de zijde van Rome zou gebeuren. Eene verklaring uit te lokken was, meende men, niet noodig, en het Hof van Rome kon ook niet onbekend zijn met de grondwettige vrijheid der kerkgen. hier te lande na de herziening van 1848, en, meende men verder het Hof van Rome moest zelf weten wat het best met de belangen van het R. K. kerkgen. overeenkwam. Bij gevolg geen voorgaan, maar afwachten. Daartoe werd in den Ministerraad besloten in het najaar van 1850, en daarmede stemt geheel overeen de verklaring van den Minister van Sonsbeeck in de stukken en bij de discussiën over de begroting van 1851 afgelegd.

Een tweede punt moet Spr. aanstippen; het betreft het verzoek, om voorafgaande mededeeling. Hij herinnert hier aan het zóó even medegedeelde, dat in het najaar van

1850, door de Regering eenstemmig het besluit was genomen, om af te wachten de vraag, die het hof van Rome zou doen; maar men besloot tevens, dat het Pauselijke Hof zou worden uitgenoodigd, om van het tijdstip en van de wijze der organisatie vooraf kennis te geven, en ten tweede dat, hoe die onderhandelingen verder ook moogen loopen, als de organisatie tot stand mogt komen, dat dan dezelve verschoven zou worden tot na invoering van eenige groote organieke wetten, op dat tijdstip in behandeling. Ook op die vraag nopens de voorafgaande mededeeling van tijdstip en wijze der organisatie, waren er ook tweeërlei gevoelens. Het eene vond daarin nog al eenig bezwaar. Men zeide: het verzoek kan welligt tot misbruik leiden. Het ware mogelijk, dat de Pauselijke stoel iedere bijzonderheid der regeling aan het Gouv. zou gaan onderwerpen en wat zou het gevolg daarvan kunnen zijn? Dat men later welligt zou kunnen beweren, dat elke bijzonderheid aan de regering van het Gouv. was onderworpen geweest. En wat zou daarvan verder het gevolg kunnen zijn? dat men afschaffende het concordaat, eigenlijk zou hebben gehandeld, alsof het om een concordaat te doen ware. Een ander gevoelen echter kwam daarop neer: dat het hof van Rome wel eens, — en men had daarbij de gevaren van den politieken gezigtzinder voor oogen. — een zeer ongeschikt tijdstip tot invoering dier organisatie zou kunnen kiezen. Maar bovenal strekte dat gevoelen ook daarheen, dat men vreesde, dat welligt een vorm zou kunnen gekozen worden, die hier te lande niet gewild zou zijn te achten, en dat de uitvoering daarvan hier te lande zou kunnen worden ingeleid bij eene roomsche bul in de romeinsche taal, omdat nu te voorkomen, werd als voorwaarde gesteld voorafgaande mededeeling van tijdstip en wijze en die mededeeling is niet verstrekt.

Spr. verwijst daaromtrent voor zooveel noodig nog nader naar hetgeen de heer Strens in de zitting van heden ten dien opzichte pertinent heeft verklaard en hij moet er voor zich nog bijvoegen, dat ook hij verwonderd is over de zinsnede voortkomende in de nota van den kardinaal Antonelli en dat hij insgelijks meent dat die prelaat zijn beweren en niets anders kan gronden dan op een of ander berigt, niet van het afgetreden ministerie, maar van den Pauselijken internuntius te 's Hage. Althans bij de ministers is niemand geweest die daaromtrent iets heeft gezegd en men zal toch in dergelijke belangrijke aangelegenheid niet als officieel willen beschouwen eene nietige conversatie, als men naderhand zeide dat bij het Dep. van Buiten. Zaken zou hebben slaats gehad. Men is nu eenmaal op den weg om publiek schandaal te maken, welnu Spr. zou gaarne wenschen dat aan den kardinaal Antonelli, dat mededeeling te doen van die documens, welke hij volgens die nota in zijn bezit zou hebben.

En nu vraagt Spr. verder, stel, dat er iets gezegd was omtrent die aanstaande organisatie, welk belang zou er voor eenig Minister, die meer speciaal met deze zaak belast was, in kunnen gelegen zijn, om zulks niet aanstonds bij zijne ambtgenooten in den Ministerraad te brengen. Het doel immers was om af te wachten wat het Hof van Rome doen zou, en om daarop een advies te baseren, dat aan den koning moest worden onderworpen om tot de eindregeling te geraken. En nu blijkt het bovendien ten duidelijkste uit den brief van Febr. 1853, waarop de heer STRENS heden morgen heeft gewezen, dat er van voorafgaande kennisgeving geen sprake is geweest. — Eerst uit de Fransche bladen heeft het Gouvernement kennis bekomen van de allocutie van de instelling van het aartsbisdom van Utrecht en toen is terstond naar Rome geschreven om te beteekenen, dat Utrecht niet de geschikte plaats der keuze was.

Spr. moet hier eene aanmerking opnemen, gemaakt op den brief van den heer VAN SONSBEECK, welke brief, gelijk niet de gewoonte was, in den Ministerraad is behandeld, en die Spr. het eerst uit de *Staats-Courant* van 27 April leerde kennen. Men had vooral tegen de uitdrukking *sans délai*. De Minister bezigde die uitdrukking, omdat, zoo staat er, «dans le temps agité où vous vivons l'on ne doit pas trop compter sur l'avenir.» (Brief van 29 Maart 1852). Die brief, zeide men, had noodlottige gevolgen na zich geslept. Spr. gelooft niet, dat het Roomsche Hof ooit getoond heeft zich zoo zeer te regelen in de behandeling van zaken naar hetgeen door een vreemd diplomaat gewenschd wordt. Noch vroeger noch later heeft het daarvan het bewijs gegeven, en hij gelooft ook niet dat in dit geval dat schrijven zoo merkbaaren invloed zou hebben uitgeoefend. Maar men onderscheide wel: dat *sans délai* sloeg niet op de invoering der bisschoppelijke hiërarchie, maar op de voorafgevraagde «communication désirée à la fin de notre réponse.» Dat was juist de vroeger gevraagde mededeeling ten opzichte van de vraag over het buiten werking stellen van het concordaat, en eerst na die verklaring kon over de invoering der kerkelijke regeling sprake zijn.

Men vergeete daarbij ook niet en het is goed te herinneren, dat de Minister van Buiten. Zaken van dien tijd in allen deele gemachtigd was om ten gevolge van het besluit der Regering, in het najaar van 1850 genomen, bij het hof van Rome te verklaren: als er opheffing is van het Concordaat, dan kunt gij u vrijelijk overeenkomstig de Grondwet regelen.

Spr. vraagt hier aan den Voorzitter verlof om eene korte pauze te mogen hebben ten einde daarna zijne rede te vervolgen.

Inmiddels wordt, op voorstel van den heer STORM VAN 's GRAVESANDE, ondersteund door de heer VAN RAPPARD en GROEN (deze laatste echter voorwaardelijk) en bestreden door de heeren LUYDEN en DOMMER VAN POLDERSVELDT — besloten tot het houden eener avondzitting, tot voortzetting en zoo mogelijk afhandeling der algemeene beschouwingen — Dat voorstel wordt genomen met 39 tegen 25 stemmen. De zitting wordt voor een kwartier uur geschorst.

De heer THORBECKE vat na die schorsing het woord weder op.

III. Zijn derde hoofdpunt was de vergelijking der aangeboden wet niet de Grondwet, en hier moet hij al dadelijk eene persoonlijke bedenking opruimen. Men heeft hem aanhalingen uit zijne vroegere geschriften tegengeworpen, alsof men het doel had hem tegenover zijne eigene autoriteit te stellen. Hij zou kunnen antwoorden met eene bekende spreuk uit de studie jaren; hij zou ook kunnen wijzen op de ontwikkeling, op den vooruitgang en niet op den stilstand van den menschelijken geest, en dat het dan bij nader, beter inzicht een eervolle pligt is, niet om vroegere meening te verwringen, maar om rond en open te belijden, dat men tot betere overtuiging gekomen was. Hij heeft echter dat beroep, hoe geldig ook, niet noodig, want hij moet wijzen op twee omstandigheden. Ten eerste, dat, toen hij de nu aangehaalde woorden bezigde, men leefde onder de Grondwet van 1840 en niet onder die van 1848, en dat die Grondwet van 1848 in tweeërlei opzichten belangrijke verandering in de materie, waarover hier sprake is, heeft ondergaan, en wel 1°. art. 191 der Gwt. van 1840 vergeleken met art. 167 van die van 1848. Art. 191 scheen te bestrijden de publieke toelating en inrigting der kerkgenootschappen, en art. 167 van de Gwt. van 1848 heeft blijkbaar ten doel om alle gedachten, om die toelating of inrigting aan bepaalde voorwaarden te verbinden, uit de Gwt. te verwijderen. 2°. het voorschrift van art. 170, waar de onbepaalde magt tot zelfregeling nog meer uitkomt. Eene andere opmerking is, dat het verband, waarin die aangehaalde gezegden voorkomen, niet is in acht genomen. Men zeide, aanhalende Spr. woorden, *men moet letten op wat er staat*. Goed, maar het hoofdbeginsel, waarvan Spr. was uitgegaan, heeft men weggelaten, en wat was dat? Dat was gelijk het in het rapport der Staats-commissie van 17 Maart 1848 was uitgedrukt, het navolgende: « de ongehinderde afkondiging van kerkelijke voorschriften der kerkoverheid aan de geloovigen, behoudens de verantwoordelijkheid voor storenden invloed op de publieke orde, schijnt eveneens noodzakelijk deel eener Staatsregeling, welke de kerkgemeenten als particuliere vereenigingen, vrij om God elk op hare wijs en naar hare regels te dienen, eerbiedigende, ze enkel als burgerlijke genootschappen aan het gemeene regt wil onderwerpen zien. » Daarmede nu stemt geheel in de Memorie van Toelichting, bij het VIde hoofdstuk der Gwt. van 1848 gevoegd, zoo al niet in dezelfde beoordingen, dan zeer zeker in gelijken zin, althans die zin is daarin niet gewijzigd. En dat gevoelen is ook gedeeld van eene zijde, waar Spr. niet altoos onbepaalde goedkeuring heeft genoten. Dat gevoelen werd van die zijde in eene bijzondere mate gepezen. De heer GROEN VAN PRINSTERER heeft bij de begroting voor 1850 het volgende gezegd:

Ik stel op den voorgrond, dat in de laatste jaren de gezindheden, ten aanzien van hare miskende betrekkingen, op den Staat eene belangrijke overwinning hebben behaald. De zelfstandigheid der gezindheden, die in vroegere jaren zoo dikwijls met woord en daad voorbijgezien werd, de vrijheid der kerk is tegenwoordig ook in ons vaderland bijkans geen voorwerp van tegenspraak meer. De zelfstandigheid der kerk tegenover de wereldlijke magt, is ook bij de Grondwets-herziening op den voorgrond gesteld. De commissie van 16 Maart 1848 heeft in haar verslag duidelijk en met roode woorden eerbiediging gewild der kerkgemeenten, als particuliere vereenigingen, als burgerlijke genootschappen, onderworpen aan het gemeene regt. In dit opzigt althans is het gebleken, welk nut voortdurende discussie te wreeg brengt. Dit is een van die punten, waarom wij de Grondwets-herziening op prijs moeten stellen, waarom zij regt heeft op onze erkentelijkheid, een van die punten, waartoe men niet plotseling maar langzamerhand is gekomen, en die in de Grondwet geformuleerd zijn, omdat zij herusten op regt en vrijheid. Al hetgeen door de Grondwet van 1848 op die wijze is tot stand gebracht, stel ik op hoogen prijs.

Ziedaar het hoofdbeginsel van het VIde Hoofdstuk der Gwt. Er is daarin geen kiem van eene bijzondere, van eene exceptionele wet ten aanzien der kerkgenootschappen. En hoe bestaan nu de kerkgenootschappen in den Staat volgens dat VIde Hoofdst. ? Men heeft dikwijls gezegd dat er geene absolute scheiding van kerk en staat was, zeer te regt, Afscheiding van kerk en staat beteekent niet, dat er geene enkele betrekking tusschen kerk en staat overblijft, maar beteekent dat het kerkgenootschap in den staat enkel is eene particuliere vereeniging. Het bestaan dus als enkel particuliere vereeniging is de voorwaarde der gelijke bescherming. Er is noch vrijheid noch bescherming, als het kerkgen. het gebied van particuliere vereeniging verlaat. Er is zoo min ten aanzien van een kerkgen. aan een gemengd terrein te denken als ten aanzien van eenig ander burgerlijk genootschap. Wat is dus bij een kerkgen. onder het bereik van staatsgezag? Het antwoord is; al wat een kerkgen. met elke andere burgerlijke vereeniging gemeen heeft. Het godsdienstig karakter is er buiten gesloten. En nu vindt Spr. in het geheele VIde Hoofdstuk geene aanleiding hoegenaamd tot enige, veel min tot deze bijzondere wet. En de reden is, dat de gemeenrechtelijke regeling plaats heeft of bij de strafwet of bij de wet op de vereenigingen. Maar al ware ook eene

bijzondere policiewet over de godsdienst en kerken. noodig, de Gwt. zelve heeft er in voorzien. Spr. wil dus niet, gelijk meermalen ten onrechte aan de bestrijders der wet is toegedicht, het kerkgen. ontheffen van alle toezigt van politie, maar hij wil ook niet, dat men bij die regeling, buiten het gemeene regt ga. Als hij het oog slaat op art. 165, dan vindt hij daar: gelijkheid van bescherming, en dat is een gemeenrechtelijke pligt.

Maar wat is bovendien de beteekenis van dat art., de kracht daarvan? Niet de bescherming, maar de gelijkheid van bescherming. Men wilde alle onderscheid opheffen, — in art. 167 wordt gesproken van het toelaten van alle openbare godsdienst oefeningen binnen de gebouwen en besloten plaatsen, behoudens de noodige maatregelen ter verzekering der openbare orde en rust. Ziedaar het voorschrift van politie, zoo als de Grondwet dit zelf heeft willen geven. Wellicht ware het voorschrift niet noodig geweest, want het regelt minder de politie over het kerkgenootschap, dan over openbare plaatsen. Maar in allen gevalle, het voorschrift gaat de gemeenrechtelijke regeling niet te buiten. Art. 169 zegt: de Koning waakt dat alle kerkgen. zich houden binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den staat. Ook dit is een gemeenrechtelijk voorschrift. Alle andere genootschappen zijn evenzeer verplicht te gehoorzamen aan de wetten van den staat. Indien een kerkgen. pligten of lasten zou opleggen of andere voorschriften uitvaardigen, strijdig met het gemeene regt, dan zou het buiten den kring zijner bevoegdheid gaan, dan zou het niet meer gehoorzamen aan de wetten van den staat en het zou binnen de palen dier wetten moeten worden teruggebracht. Er is dus hier niets bepaald omtrent de kerkgen. wat niet ten aanzien van andere genootschappen evenzeer gevorderd wordt. En waarom niet? omdat men de volkomene vrijheid van godsdienst bij de Gwt. gewaarborgd, het kerkgen. niet ontslaan kan van de gemeenrechtelijke gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat. Art. 170 is een negatief voorschrift en behoeft hier, als duidelijke sprekende; niet verder in aanmerking te komen. Maar, heeft men gezegd, weet men wel dat, als men art. 10 van de Gwt. inroept, dat dat art. spreekt van regeling en beperking en men wilde niet gaarne uit dat art. putten, want, zeide men, wilt ge dan ook voor de kerkgen. beperking? Het antwoord is. Beperking waar die niet noodig is, zal niet te pas komen, en waar ze wel noodig is, het kerkgen. als burgerlijke vereeniging beschouwen daar zal zij moeten plaats hebben.

Spr. meent ook nog, dat twee andere overwegingen wel in aanmerking behooren te komen. Bij de herziening der Gwt. in 1848, ook bij het rapport der Staats-Commissie van dat jaar, is het gezegd, dat het doel dier herziening meer bijzonder was om de taak van den gewonen wetgever aan te wijzen en van daar dat zooveel en velerlei wordt overgelaten aan de regeeling door de wet. Is het nu niet opmerkingwaardig, dat, terwijl de Gwt. van 1848 de godsdienstvrijheid heeft willen versterken, er met geen enkel woord gewaagd is van eene afzonderlijke wet tot regeling van toezigt op de kerkgen., en ten andere: de artt: 167 en 170 konden zeer goed in eene gewone wet worden opgenomen. En wanneer nu, in stede daarvan, de Gwt. zelve die punten opneemt, dan is het, dankt hem, een bewijs te meer, dat de Gwt. aan geene bijzondere wet gedacht heeft. In allen gevalle, eene wet als de thans voorgedragene; die slechts enkele punten regelt, die geene algemeene regeling van politie inhoudt, die als het ware fragmenten regeling op het oog heeft, — zulk eene wet is eene greep in het blinde en reeds daarom volstrekt onaannemelijk. Spr. wil niet zeggen, dat hij tegen iedere partiele wet zou zijn, maar in het fragmentarische dezer wet ontdekt hij geen beginsel hoegenaamd.

Hij wenscht hiermede den kring van zijn betoog te sluiten. Naar zijne overtuiging bestaat het middel om eene regering tegen sectietwist en kerkelijke verdeeldheid te bewaren, alleen in godsdienstige en kerkelijke vrijheid. Maar naar zijne overtuiging is er ook geen zekerder weg om orde en rust en eensgezindheid aangerand te zien dan in de beperking der grondwettelijke godsdienstige vrijheid. Het tegenwoordig gouvernement heeft zich, z. i., in strijd met zijne roeping in eene kerkelijke beweging gestoken. Had zich de Regering niet in de beweging gemengd, de zaak ware op het kerkgenootschappelijk gebied gebleven. Aan kerkelijke twisten mag geen vat of invloed worden gegeven, noch door het bestuur, noch door den wetgever. Vooral in zaken van godsdienstvrijheid geldt de spreuk der vaderen: *Concordia res parvae crescunt discordia maximae dilabuntur* — Het is tijd dat we op politiek terrein voor het denkbeeld eener Protestantische natie, het gevoel van Nederlandsche natie in de plaats stelle. De toelag van gouv. en vertegenwoordiging moet zijn zedelijke eenheid en zedelijke kracht en dit ontwerp is helaas (ik spreek niet van de bedoelingen van dit gouv.) maar deze wet is eene partijwet. Het is eene concessie aan de godsdienstige verdeeldheid, die ik in het belang van mijn vaderland moet afwijzen!

Hij zou hiermede en dit was ook zijn plan willen eindigen, ware het niet, dat hij nog een enkel woord moest antwoorden op hetgeen de vorige Spr. (de heer Schimmelpenninck v. d. Oije) heeft in het midden gebracht. Die spr. toch heeft een zeer verrassende aanval gedaan op de leden van het vorige Gouv. evenzeer als op de parlementaire gebruiken. Op de parlementaire gebruiken, in zoover hij den persoon des Konings in de discussie heeft gemengd. Hij heeft gezegd, dat de Koning groot gelijk had, toen hij het vorig ministerie ontsloeg. Maar wie heeft dat betwijfeld. Maar, hij heeft er bijgevoegd, dat de Koning het beter had ingezien, dat zijne Ministers door het Hof van Rome werden misleid. Nu zal Spr. over dat woord misleiding niet uitweiden; hij geloof dat misleiding te sterk gezegd is; hij geloof dat men zeggen kan, dat het Hof van Rome niet gedaan heeft wat van

hetzelve regmatig verwacht werd, en hetgeen Spr. wenscht is dit, dat de Koning nooit Ministers moge hebben, die misleid worden. Diezelfde Spr. heeft nog gewaagd van iets waarvan hij, Spr. den zin niet kan vatten; dat op huiselijke omstandigheden scheem te doelen en dat Spr. met weérzin aangehoord had maar er niet bij stil zal staan. Maar die zelfde Spr. heeft verder gelaakt den brief, door het vorige Gouv. aan den Koning op den 16den April gerigt. Dat stuk behoort tot het publiek domein en daarover mag hij dus wel uitweiden. Die Spr. heeft bij zijne afkeuring van den inhoud een deel der conclusie van dat stuk verzaakt. Hij heeft het willen doen voorkomen, alsof de vorige ministers aan den Koning eene zekere beslissing hebben willen opdringen, maar men zie dien brief in. Het Ministerie, dat afgetreden is, heeft gehandeld, gelijk naar hij meent, elk Gouv. in een dergelijk geval zou moeten handelen. Het heeft tot het Hoofd van den Staat gezegd: Uwe Maj. deelt wellicht in het gevoelen Uwer Ministers niet. Is dit het geval, Uwe Maj. gelieve ons te ontheffen.

Spr. weet niet of vroeger hier te lande eene dergelijke houding vreemd was, maar zoo het vroeger vreemd was; in de tegenwoordige tijden en naar de tegenwoordige Constitutionele beginselen moet dergelijke houding de meest natuurlijke houding zijn. Hij meent dat de Koning nooit beter gediend zal zijn dan door personen, die aldus handelen. Die hun gevoelen als het uitvloeisel hunner overtuiging aan den Vorst blootleggen; die niet transigeren en liever voorstellen, dat zij vervangen worden, als het Hoofd van den Staat meent dat de belangen van het Vaderland naar andere regelen moeten worden bestuurd!

De MINISTER VAN BUITENLANDSCHE ZAKEN zegt, dat hij in zijne nadere rede niet zal afwijken van het onderwerp, thans in beraad, gelijk van den aanvang af, dit het voornemen der Regering is geweest; waaraan zij, blijkens de gedane verdediging, getrouw zijn gebleven. De vorige Spr. heeft haar die taak ook niet ongemakkelijk gemaakt. Hij heeft gesproken, zoo als een afgetreden staatsminister behoort te doen, en is den geest getrouw gebleven, welke hij den in aanvang zijner rede kenbaar maakte. Maar tegen zijn wil zou dien Spreker der Regering kunnen brengen daar, waar zij niet zijn moet. Tegen zijn wil, als zij hem volgde bij het tweede punt van zijn betoog, omtrent de gedragingen van het afgetreden ministerie, betrekkelijk de onderhandelingen met, zoo als die Spr. het noemde, het Gouvernement van Rome. Intusschen zal de Minister daarvan geen woord zeggen. Evenmin als hij wenscht te beantwoorden den heer VAN BOSSE op zijn gezegde, dat het eenige onderscheid, tusschen het afgetreden en het tegenw. ministerie zou zijn de interpretatie omtrent het al dan niet van kracht zijn der wet van Germinal. Ook omtrent een ander punt, de houding van het Ministerie tegenover Rome, en vragen van bewijzen aan het hof alsdan, zal Z. Ex. weinig zeggen. Hij zal alleen herinneren aan hetgeen reeds vroeger is in het midden gebracht, dat het Ministerie, bij zijne optreding, de houding heeft ingenomen, welke het meest: het heeft de daadzaken aangenomen, zoo als de afgetreden Ministers die gelaten hebben.

Dit is alles wat de Minister omtrent dit punt zal zeggen. Hij laat overigens de verdediging van den heer THORBECKE van het vorige ministerie in hare geheele waarde; hij zal die niet bestrijden. Een enkel woord slechts aan den heer VAN BOSSE, omtrent het publiek maken van den bekenden brief van den minister VAN ZUYLEN, waaromtrent gemelde Spr. zich overtuigd hield, dat dit met goede bedoelingen was geschied. Z. Exc. laat die overtuiging in hare volle waarde, maar hij meent, dat het gedane verwijt niet verdiend is. Na de in de Kamer gedane interpellatie, is in de gemotiveerde orde van den dag gezegd, dat men, na kennis genomen te hebben, dat er krachtige vertoogen waren of zouden worden gedaan, overging, enz. Welnu, gemelde brief was het eenige, dat dit krachtig vertoog moest opleveren. Men moest dit dus toch wel openbaar maken. Doch de minister gaat nu over ter beantwoording van hetgeen tegen de wet is in het midden gebracht. De heer THORBECKE is op nieuw teruggekomen op de wet van Germinal. Een gedeelte van zijn betoog is juist, het andere niet.

Het is waar, dat een gedeelte van het concordaat, voor zoo verre betreft de verdeling van het Rijk in diocesen, wanneer die diocesen door den Paus niet bepaald zijn, niet verbindend is. Het overige der redenering is echter onjuist, en moet het concordaat werken over het geheele Rijk, hetzij dit grooter of kleiner wordt. Wat betreft de noordelijke provinciën, daaromtrent zijn reserves gemaakt, voor zoo ver aangaat de organisatie der geestelijkheid, maar overigens is de wet van Germinal ingevoerd gebleven. Nu gaat het niet op, te zeggen, dat, omdat eene enkele reserve is gemaakt, de wet in het geheel niet zou bestaan. Dit zou hetzelfde zijn, als te zeggen: de uitzondering doet den regel vervallen. Bovendien, al bestond het concordaat niet, dan waren er nog altijd de *articles organiques*. — Maar, zegt men, de Grondwet van 1814 heeft in allen gevalle de wet van Germinal afgeschaft, als strijdig met de Grondwet. Men moet daarbij intusschen onderscheiden, tusschen wanneer de Grondwet bepaald eene wet of decreet afschaft, en wanneer eene wet in strijd met de Grondwet is.

Zoo is b. v. het plaet door de Grondwet van 1848 dadelijk vervallen. Maar daarom zijn nog niet afgeschaft de wetten, met die Grondwet in strijd, en heeft men daartoe de medewerking der wetgevende magt noodig. Men behoort slechts op de wet, op het onderwijs, op de nationale militia te wijzen. De bestaande wetten zijn in strijd met de Grondwet, en toch worden zij nog toegepast. Het niet bestaan der wet van Germinal had dus door eene wet moeten zijn aangeduid. — Ja, maar de wet was er wel, maar niet in werking gebracht. Dit is de vraag niet, en of

toeval zich in 1814 en verder de gevallen weinig hebben voorgedaan, om de wet toe te passen; maar genoeg, zij bestond. Art. 2 der Alg. bepalingen van het Burgerlijk Wetboek zegt, dat de wetten terstond werken, nadat derzelve afkondiging in alle deelen van het koninkrijk zal kunnen bekend zijn. — Men voert verder aan, dat uit verschillende besluiten blijkt, dat men de wet beschouwde als niet meer bestaande. In de eerste plaats zou dit niets voor de afschaffing bewijzen. Maar in den loop der discussiën heeft nog een Spr. aangevoerd, dat de wet in Friesland is ingevoerd; terwijl omtrent art. 45 het Archief van het Dep. van Justitie een aantal voorbeelden oplevert. Ja maar, zegt men, of de politie dit artikel gehandhaafd heeft, bewijst niets. Daardoor kent men aan de eene zijde aan eene handeling der Regering kracht toe; aan de andere zijde niet. Men moet zich toch ten deze gelijk blijven. Maar in allen gevalle, indien de wet maar eenmaal in den loop van die jaren is toegepast en gehandhaafd, dan bewijst dit meer dan honderd maal, waarin zij niet is toegepast, even als een getuige vóór eene zaak meer afdoen dan 20 ontkenningen. — Maar wat ook van de verdere provincien moge zijn, in Limburg en in een paar districten van Zeeland is de wet toch zeker ingevoerd geweest. Wel voert men daartegen aan, dat door de afscheiding van Frankrijk, de wet van alle kracht ontbloot bleef. Maar dit is in strijd met het gebeurde; het is in strijd met hetgeen tusschen het Fransche Gouvernement en den Paus, de beide contracterende partijen, is overeengekomen. Het concordaat had tot ontwerp de spirituele belangen. En voor zoo veel dit betreft, bleef het tusschen het hoofd der kerk en hare leden bestaan.

Dit is in volle kracht blijven bestaan, tot in 1841, toen er in de diocesen verandering werd gebracht. Maar in de stelling van den heer Thorbecke zelf, ligt het bewijs der onjuistheid daarvan. Immers, indien het concordaat bij de afscheiding van Frankrijk opgehouden had, dan zou in geheel België sedert 1815 geen concordaat meer hebben bestaan. En nu is wel sprake geweest van de invoering in de noordelijke provincien, maar niet van de zuidelijke, omdat daar het concordaat bestond. Een ander spr. zegt, dat sedert 1830 Limburg onder België is geweest, en dat de constitutie van dat land het concordaat heeft afgeschaff. In de eerste plaats geldt dit niet Zeeland, niet Maastricht en niet die gedeelten van Limburg, welke onder het Ned. gouvernement zijn gebleven; maar ten andere is hij de wet van 26 Mei 1841, alles wat wetgeving is, hersteld, zoo als dit vóór 1830 was.

In Limburg en Zeeland bestaat de wet van Germinal dus wel degelijk. Wat men dus ook omtrent de Noord-Provincien gezegd hebbe (hetgeen echter niet juist is) zeker omtrent Limburg en Zeeland bestaat deswege geen twijfel. En nu vraagt de Minister of dit punt, hetgeen naar den heer VAN BOSSE, het eenig punt van verschil tusschen de beide Ministeriën is, of die quaestie in den Ministerraad van het vorige kabinet is behandeld, en zoo ja, of zij dan beslist is in den zin der tegenwoordige Regering; dan wel, of de vorige Ministers nooit aan het gewigt der wet hebben gedacht, en aan de tegenwoordige bewindlieden hebben overgelaten, de bepalingen der wet in te trekken?

De heer VAN BOSSE betoogt nader, en waaromtrent hij is aangevallen, dat de handeling van het vorige Ministerie in strijd was met den Kon. wil. Spr. heeft dit geput uit de officiele verklaring, voorkomende in de Staats-Courant van 27 April. Hij heeft daarbij gewezen op de missive, toen door den Minister van Binnenl. Zaken (de heer v. SONSBECK) aan den gezant van Rome geschreven. Nu is wel beweerd, dat die brief alleen geschreven was met het doel, om antwoord te bekomen op de vraag, dat van wege den Paus berigt nopens den tijd en de wijze van inrigting zou worden gegeven, maar Spr. vraagt, als men dit stuk leest, of daarin in niet, al ware het dan maar zijdelings, op de organisatie wordt aangedrongen. En was dit dan niet in strijd met de Kon. bevelen?

En wat nu betreft de verklaring van den heer ANTONELLI, hij zal daaromtrent niet in herhaling treden; maar na al het gehoorde, blijft daaromtrent iets duisters bestaan, waaromtrent licht wenschelijk is, en hij deelt den wensch dat openbaar gemaakt worde alle gewisselde stukken, en dat aan het Hof van Rome pertinent worde afgevraagd, welke stukken het meent in handen te hebben ten bewijze dat de mededeeling is geschied. Wanneer spr. den heer VAN ZUYLEN ten deze heeft beschuldigd, dan is het niet omdat hij tegen dien heer minder edelmoedig heeft willen zijn, maar omdat hij daartoe reden had en zijn vertrouwen geschokt was, nadat hij aan de Vergadering de mededeeling van alle stukken betrekkelijk deze zaak had toegezegd, en het later gebleken is, dat niet alle stukken waren medegedeeld. Het tegenwoordig ministerie heeft later nog andere medegedeeld. Niet zonder reden dus, schonk spr. meer vertrouwen aan den heer ANTONELLI.

De heer THORBECKE antwoordt, op dit laatste punt, dat, voor zoo verre hij zich herinnert (het gold niet zijn departement) de heer v. ZUYLEN medegedeeld heeft wat door de Kamer verlangd en door hem toegezegd was. Ook de handeling van den heer SONSBECK verdedigt Spr. De aandrang is geenszins van hier gekomen, Toen de bedoelde brief werd geschreven, was de aandrang tot organisatie reeds lang van de zijde van Rome geschied. Spr. zal den Minister van Binnenl. Zaken niet beantwoorden. Een moet toch het laatste woord hebben, en hij laat het gaarne aan den Minister. Eene verandering echter. De Minister beschouwt het concordaat als een gewoon traktaat met eene vreemde Mogendheid. Dit moge waar zijn, als het geldt een traktaat betreffende het gewone volkenrecht: hier echter is het een concordaat, gesloten als Hoofd der Kath. Kerk. Dit is een groot verschil.

De heer LUYDEN beantwoordt in de eerste plaats den heer VAN BOSSE. Hij had volstrekt geen bedoeling te belee-

digen met het woord *schismatieken*. In het oog van Rome zijn de Jansenisten afgescheiden van de kerk. Die naam komt hen inderdaad toe. Begeerde men liever den naam van oud-roomschen; hij heeft er niet tegen, maar hij grijpt niet, hoe gemelde Spr. zoo gevoelig omtrent gemeld woord is, daar hij toch omtrent Rome van *ultramontanisme* heeft gesproken. — Ten tweede beantwoordt Spr. den heer VAN DER POEL door te zeggen, dat Spr. alle leden, die tegen de wet stemmen voor vrijzinnige Protestanten hield, heeft hij daarom niet verklaard dat allen, die er voor waren, onvrijzinnig waren. Hij heeft van eerste noemden alleen het bewijs van vrijzinnigheid gezien.

Ook gemeld lid heeft van *ultramontanisme* gesproken. Ieder katholiek is in zoo verre ultramontaan; dat hij den Paus, die *ultramontem* zetelt, als Hoofd der Kerk erkent, en zich aan zijne spraak omtrent de kerkleer, onderwerpt. Ook Spr. acht den Paus onfeilbaar, voor zoo verre de kerkleer betreft, en hij is dus ook ultramontaan. Maar die ultramontaan bemint het vaderland, even als gij; die ultramontaan heeft, even als gij, eerbied voor het Hoofd van den Staat; hij heeft onwrikbare getrouwheid voor de Gwt., waarop het staatsgebouw rust; die ultramontaan roikt aan u, aan alle protestanten en aan andere gezindheden de broederhand. Dit is het ultramontanisme, zoo als Spr. dit begrijpt, en zoo als hij het zich tot regel stelt.

Ten slotte beantwoordt Spr. nog den heer GROEN, die zijne vriendschaps-betigingen niet overeenbragt met zijne rede en op het Eng. Parlem. heeft hij niet verklaard, dat wanneer door de politieke betrekking en verschil daaromtrent de vriendschap in het privé-leven zou moeten vervallen, het dan ook met het gezellig verkeer gedaan was, en het lidmaatschap der Kamer ondragelijk zou zijn.

De heer VAN BOSSE komt op nog eenige punten terug. Hij zegt: dat, zoo hij bepaald verklaard heeft, dat het enig verschil tusschen de beide ministeriën de uitlegging der wet van Germinal is, hij zich dan vergist heeft, want dat er inderdaad vrij wat meer verschil is; dat hij herhaalt dat hij de bedoeling omtrent de mededeeling van den brief van den heer VAN ZUYLEN niet verdacht, maar dat de zaak hem vreemd voorkwam; dat hij omtrent de anecdote, door den heer SCHIMMELPENNING medegedeeld, alleen dit zal zeggen, dat voor zoo verre Spr. daarmede bedoeld mogt zijn, de zaak onjuist is.

De heer MEEUWSEN zegt dat, toen hij in zijne eerste rede gewaagd heeft van de agitatie van April, als aanleiding tot de wet, hij getracht heeft daarbij met de meeste gematigdheid te werk te gaan, hoezeer in het land veel gebeurd was, wat hem en zijne geloofsgenooten hard moest vallen. En toch heeft men zich van de andere zijde zoo gevoelig betoond, als over die gebeurtenissen niet mogt gesproken worden. De heer BOSSCHA, ofschoon in kiesche bewoordingen, heeft o. a. niet goedgekeurd wat Spr. gezegd heeft. In den loop der discussie heeft men het doen voorkomen, alsof de beweging van April hoofdzakelijk het gevolg was van de gebeurtenissen, welke in de laatste jaren in Europa, in de Roomsche landen hebben plaats gehad, alsmede van de bekende allocutie en brenen. Doch dit is het niet alleen, doch de invoering der bisschoppelijke hiërarchie heeft de beweging veroorzaakt. In 1795 is de Staatskerk afgeschaff. De heer GROEN heeft gisteren gezegd, dat de Kathol. niet moeten vergeten, dat zij dit te danken hebben aan de welwillendheid der Protestanten, die de meerderheid der bevolking uitmaken.

De katholieken zijn daarvoor zeker dankbaar aan die verlichte protestanten, die van oordeel waren, dat de geest des tijds niet meer gedoogde het bestaan eener staatskerk. Die protestanten behoorden zeker niet tot de anti-revolutionnaire partij. Maar zou op het voorgevallene ook niet ten deele van invloed geweest zijn de loop der gebeurtenissen, en dat een fransch leger nabij onzen bodem lag. En dat velen noode van die staatskerk afstand deden, daarvan heeft men nog zoo lange hier te lande de bewijzen gezien! Desezelfde oppositie als thans bij de invoering der hiërarchie heeft men steeds ondervonden. Hoe is het gegaan, toen men in 1841 het Concordaat wilde ten uitvoer leggen.

Even als nu zijn er allerwege brochures en schandschriften uitgekomen; werden er bedreigingen gehoord, deputatien aan den Koning gezonden. Wat toen geschreven is tegen de uitvoering van het concordaat zou een boekdeel uitmaken. Het jaar te voren (1840) schreef de heer GROEN er allerhevigst tegen. En toen toch bestond niet de voorgewende grief van April, waarvan de tegenw. wet de nagalm is. Het was toen eene overeenkomst tusschen den Paus en den Koning, waarbij al de bezwaren nopens den eed, de benoeming enz. niet bestonden.

Hieruit blijkt dus, dat velen in den lande behabt zijn met het voornemen, om geene bisschoppen te hebben, onder welken vorm ook. Dit beaemt Spr. vrees in voor de wet. Wordt zij uitgevoerd, dan beducht hij onheil; wordt zij niet uitgeleverd wat moet er dan gebeuren? Dit ministerie, dat zich in den stroom als dam had moeten opwerpen, om niet door den stroom voortgestuwd te worden, zal misschien te zeer ondervinden, dat de partij, welke de beweging heeft veroorzaakt, alsdan niet te vreden zal zijn.

Spr. rigt thans het woord tot den heer MACKAY. Hij vindt diens vrees zeer overdreven, om uit twee bullen, waarvan een van 1305, af te leiden de vrees, dat Rome in deze 19e eeuw hier te lande zijn gezag zou willen herstellen. Dit, zegt Spr., is strijden tegen de windmolens. In 1848 was men voor iets anders beducht dan voor de theokratie. De beginselen, toen gezegevierd hebbende, zijn die thans zoo geheel en al met den wortel uitgerooid?

En zouden die niet welligt spoedig herleven, wanneer zij niet gezamenlijk door de legers en door de godsdienst ten onder gehouden werden? En als men nu in die dagen de

Kath. Godsd. tot hulp heeft genomen om met meer kracht te handelen, moet men daartoe vreezen voor het herstel der theocratie? Spr. gaat na wat gezegd is omtrent de vervolgingen van Protestanten in Roomsche landen. Hij voor zich keurt dit hoogelijk af, maar herinnert dat die landen van oudsher Katholiek zijn; dat de maatschappij er naar is ingerigt, en dat de invloed eener nieuwe leer ook maatschappelijk hinderlijk zou zijn.

Hij wijst verder op Protest. landen, waar ook de Kath. te lijden hebben gehad: onder Elisabeth in Engeland; op het stelsel van onderdrukking der Iersche kerk; op Zweden, enz.; terwijl bovendien de vervolgingen geenszins door de R. Kerk bevolen worden: het is eene handeling van een Roomsche Gouvern. welke hij geenszins goedkeurt. — Maar in allen gevalle kan Spr. niet begrijpen, hoe men bedacht is, voor een gehod, volgens hetwelk hier te lande de ketters zouden moeten worden uitgerooid, en het herstel eener heerschende Roomsche Kerk, en dit hier waar de Protestanten de meerderheid hebben, waar zij in het bezit zijn der kapitalen; naar zij zeggen, van de kennis; in het bezit van hetgeen zij niet zeggen, van de meest invloedrijke be- trekkingen.

Zoodanig herstel te vreezen, terwijl men de Staatskerk niet ingevoerd heeft in Frankrijk en België, waar men het kon, dit is overdreven. Als men voor het herstel eener Staatskerk moet vreezen, dan zou men het hier te lande eerder van een andere kant moeten zoeken. Het onrustig streven van zekere partij heeft alleen ten doel, de godsd. driften te elektriseren, ten einde zich alzo aan het hoofd te stellen. Men heeft niet vergeten, dat reeds in 1840 het denkbeeld bestond, om in Noord-Brabant eene heerschende Roomsche Kerk op te rigten, waaruit dan zou zijn gevolgd, dat men in de noordelijke provincien ook eene Staatskerk zou daarstellen. Alle recriminatie over godsd. zijn niet goed; maar sints jaren, terwijl de Kath. zwegen, zijn zij van een anderen kant niet gespaard, om hun in het oog hunner landgenooten verdacht te maken, en daarom is het niet kwaad, eens aan de andere zijde te doen zien, dat die vervolging aan elke Staatskerk eigen zijn.

De heer GROEN wederspreekt, dat zijne partij eene heerschende kerk terugwenscht. Hij vraagt, hoe het komt dat velen thans partij voor de zoogenaamde onderdrakte Katholijken nemen, en het vroeger niet deden, noch voor de afgescheidene Protestanten, noch voor de Roomschen zelve, destijds inderdaad gedeeltelijk achteruitgezet, voor welke beide de partij des Spr. steeds gestreden heeft. Hij herhaalt hetgeen hij vroeger nopens de April-beweging heeft gezegd. Hij drukt zijne meening uit, dat men zich ook tot wereldlijke magt mag wenden, wanneer men vrees in zijne godsd. vrijheid niet genoeg beschermd te zullen worden. Hij verenigt zich intusschen met het gezegde van den heer VAN HOËVELL, dat de ware kracht van het Protestantisme is in en Bijbel en in het Evangelie.

Hij vraagt den heer VAN BOSSE, of het gebeurde omtrent de hiërarchie de eenige aanleiding tot den val van het Ministerie is geweest, en of dit ook niet is te wijten aan het onvermogen, om aan de beloften der Gwt. te voldoen, niettegenstaande het Ministerie was zamengesteld uit uitstekende mannen, en de omstandigheden zeer gunstig waren? — Ten slotte maakt Spr. ééne aanmerking op het plechtige van het oogenblik. De te behandelen zaak is gewigtig, misschien de gewigtigste welke ooit zal voorkomen. Hij moet zeggen, in geheel anderen toestand dan de meeste leden te verkeerden. De meesten weten, of zij vóór of tegen de wet zullen stemmen. Hij verklaart het niet te weten, en van den verderen loop der discussiën licht te zullen wachten.

De heer VAN HOËVELL komt kortelijk terug op het gewisselde met den Minister van Oorlog. Het is hem gebleken, dat hij uit de woorden tot hem gekomen, eene verkeerde toepassing heeft gemaakt. *Korter en eenvoudiger*: hieruit had hij de gewone betekenis *krachtiger* afgeleid. Het blijkt, dat hij zich ten deze vergist heeft. Hij laat overigens den vorm, waarin het antwoord des Ministers gehuld was, voor zijne rekening. Hij moet alleen verklaren, dat hij met ge-noegen gehoord heeft den zin, welken de Minister aan zijne gesprokene woorden gehecht heeft.

De heer DOMMER VAN POLDERSVELT heeft eene massa aantek. voor zich. Hij kon nog uren spreken. De heer MEEUWSEN heeft echter zoo krachtig zijne meening uitgedrukt, dat hij dus zijne aantek. laat varen. Hij brengt nog slechts eenige punten, hem persoonlijk betreffende, ter sprake. Hij verklaart nader, als vertegenw. van het Ned. Volk, dat als hetgeen omtrent de bedoelingen van het hof van Rome in den loop der discussiën gezegd is, waar was, hij dan het eerst die rigting zou tegengaan.

Hij erkent eene vermeerdering van den invloed der Kath. Kerk, maar als een gevolg der gebeurtenissen van 1848 en van de philosophische rigting en de fouten der Regering. Hij vrees, dat ook deze wet eene fout is, en hij zal er niet toe medewerken. Spr. wacht van vrijheid in godsd. zaken orde en rust, en wenscht daarom de hiërarchie.

De heer v. WINTERSHOVEN ontwikkelt nog kortelijk zijne meening omtrent de wet van germinal, waarna de zitting gescheiden is tot heden avond ten 7½ ure.

AVONDZITTING VAN ZATURDAG, 20 AUGUSTUS.

De beraadslagingen over het wets-ontwerp worden voortgezet.

De heer VAN NISPEN acht zich, uithoofde van het gewigt der zaak, verplicht andermaal het woord te voeren. Hij treedt in eene beantwoording van hetgeen door verschillende sprekers, vooral ten opzichte zijner eerste rede, is in het midden gebracht. Onder anderen heeft men gewezen op omstandigheden, binnen en buiten 's lands voorgevallen, b. v. in

Maas en Waal en te Appeltern.
Het is volstrekt niet zijne schuld, dat men in dat opzigt zijne waarschuwing niet gevolgd heeft. Al hetgeen er over de hist. herinneringen reeds gezegd is, en waarop hij terugkomt, durft hij daarover niet verder uit te weiden, maar vraagt, of men tegen de ééne herinnering niet eene andere dergelijke kan overstellen, en of men dan daarbij wel buiten het vaderland behoef te gaan? Sommige sprekers zijn bij deze gelegenheid in eene waardering getreden van de zoogenaamde rigting der R. C. Kerk.

Zij hebben daaruit grond ontleent om het nemen van behoedende maatregelen aan te nemen. Hij merkt dienaangaande op, dat hij sedert de laatste jaren met aandacht gevolgd heeft de redevoeringen, welke van de bedoelde zijde in de Kamer zijn gehouden, en ook zeker dagblad heeft gelezen, waarin de rigting dier partij wordt verkondigd. Daarin wordt voortdurend aangehaald, wat in den vreemde geschiedt, hetgeen aaneengeregt wordt. Men kiest daarbij juist datgene, wat bij een groot deel der bevolking hier te lande afkeuring ondervindt. Op die wijs schijnt men het kleine deel der bevolking bij het grootere verdacht te maken. Ja, dat kleinere gedeelte wordt wel eens als afgodendienaars afgeschilderd. Hij acht zich verplicht, die teedere zaak op dit oogenblik hier te bespreken. Zoo men voort zou gaan, dat kleinere deel bij het grootere in zoodanig licht te stellen, dan zouden daaruit, naar hij vreest, groote rampen voor het Vaderland kunnen voortvloeijen.

Het gedrukte woord bereikt toch niet alleen den meer- verlichte, die het ware van het valsche weet te onderscheiden, maar ook dat deel der bevolking, waarbij de driften zoo spoedig wakker kunnen worden. Brengt hij dit nu in verband met zekere brochure, heden morgen aangehaald, dan zou hij vreezen, dat daaruit bedoelingen kunnen worden afgeleid, die hij niet nader zal onderzoeken, maar waaromtrent hij alleen zal vragen, of het belang van het vaderland wel op die wijs zal worden bevorderd? Hij vraagt tegen de R. K. kerk, geene denkbeelden hier heeft kunnen opwekken, en of dat niet gevaarlijk heeft kunnen zijn?

Hij vraagt het verder, of men onbillijk kan noemen het gevoel, dat hij een groot deel der bevolking al levendiger en grooter geworden is, wanneer het vrees, dat zijne eenmaal verkregene grondwettige vrijheden in gevaar zouden kunnen komen. Er is ook bij deze gelegenheid veel van verdraagzaamheid gesproken. Hij vraagt echter, of een bewijs daarvan kan gevonden worden in hetgeen tijdens de regering van koning Willem II is voorgevallen, toen deze vorst grooten tegenstand ontmoette toen hij, buiten de R. K. Eered. een R. K. in het Ministerie wilde doen treden? Dat zou, naar men voorgaf, moeilijkheden, ja gevaaren voor het bestaan van het Ministerie opleveren; Spr. gaat na of de invoering der Bisschoppelijke Hierarchie inderdaad zooveel grond tot zorg voor de Protestantische bevolking oplevert? Reeds meerdere sprekers hebben gewezen op de verandering, die daaruit is ontstaan. Tot hiertoe werden de kerkelijke aangelegenheden bestuurd door den Paus, dat is door zijn Gezant, door een vreemdeling, met eenen bepaalden last (herwaarts gezonden; ook de Vicarissen Apostoliek waren van een bepaalden last voorzien, en moesten voor elke buitengewone omstandigheid eenen bepaalden last ontvangen.

Nu echter staat Nederland op een vast, op een meer onafhankelijk terrein.

Spr. heeft ook reeds vroeger den ongunstigen invloed geschetst, die de vaststelling van deze wet een deel der bevolking moet uitoefenen, die door de afwezigheid van den minister LICHTENVELT nog zal worden vermeerderd. De minister van Buitenl. Zaken heeft wel gezegd, dat zijn ambtgenoot in het belang van den Staat afwezig was, maar Spr. kan niet inzien, dat die verklaring den onaangename indruk bij een deel der bevolking zal wegnemen, die noodwendig van het tot stand brengen der wet te vreezen is. Hij vraagt daarbij, of de geuite woorden voldoende zullen aan hen die meenen, dat men hen onder het juk wil brengen, dat zij naar de Grondwet niet behooven te dragen. Ook door eenen anderen minister zijn woorden gesproken en beelden geschetst, die naar hij vrees, evenmin den ongunstigen indruk zullen wegnemen. Men heeft onder anderen de vraag gedaan, of men den Koning zou kunnen dwingen, dat er een minister voor het R.-C. kerkgenootschap, al ware het slechts tijdelijk, in de Kamer optrad?

Hij antwoordt, dat de tegenwoordige minister van Buitenlandsche Zaken op het einde van het vorige jaar zijne stem aan de begroting weigerde, omdat er geene afzonderlijke ministers voor de Eerediensten waren, en dat die Minister, toen lid der Kamer, derhalve destijds hetzelfde middel heeft aangewend.

De heer GEVERS VAN ENDEGEST verklaart, dat, niettegenstaande al hetgeen hij in den geheelen loop dezer discussie heeft gehoord, de Grondwet in geenen deele eene wet verbiedt als de tegenwoordige. Zij is dus geoorloofd. Maar indien dit vaststaat, dan ontstaat de vraag: is zij noodig? en dan antwoordt hij ook hierop volmondig: ja. Hij doet dit niet uit bekrompene inzichten; niet dat hij zijne Kath. landgenooten, waaronder hij vele vrienden telt, wil beperken in het genot hunner dierbaarste regten. Hij heeft menig blijk gegeven, dat hij steeds een vriend was van vrijheid, van gematigden vooruitgang, en bij gelegenheid der behandeling van het placet is hij er ten sterkste op uit geweest, bij de ontwikkeling en toeneming der beschaving, meerder vrijheid aan zijne Kath. landgenooten toe te kennen.

Hij heeft dan ook uit volle overtuiging voor de afschaffing van het regt van placet gestemd. Maar dit neemt niet weg, dat ook hij met beduchtheid let op de voorschreden der ultramontaansche rigting. Daaromtrent zijn zoo dikwerf en vooral in deze discussie zoo menige voorbeelden bijgebracht, dat hij zich daarin niet nader zal begeven. Hij brengt nog alleen een enkel voorbeeld bij van verregaande onverdraagzaamheid, nog dezer dagen in een dorp van de Vendée gebleken door den sterken invloed, dier ultramontaansche rigting; zoodanige aanmatigheden tegen de wettige overheid als daarbij door de kerkelijke magt zijn geschied, geven wel aanleiding tot beduchtheid voor de gevat, indien daartegen niet zooveel mogelijk voorzorgsmaatregelen worden genomen. In zulke omstandigheden is derhalve eene wet noodig. Juist bij den

tijdfel, of de wet van Germinaal moet geacht worden hier te lande nog van kracht te zijn, is eene nieuwe wet te meer noodig.

Hij herhaalt hier: niet om de Kath. landgenooten te beperken, maar opdat zij niet zelve, en ondanks hun zelve door de ultramontaansche partij worden voortgesleept. Hij heeft van R. Katholijken zelve dezer dagen met aandrang hooren zeggen, dat hetgeen te Rome is gebeurd, door hen gelaakt wordt; dat zij gewenscht hadden, dat de zaak eene andere wending had gekregen, en dat men aan voorzigtige raadgeving had moeten gehoor geven. Men ziet dus, dat, terwijl zoodanig gevoelen bij de Kath. landgenooten heerscht, elders daarentegen een ander gevoelen wordt gehuldigd, waartegen zij zelve geen weerstand kunnen bieden. Eene wet is noodig opdat worde voorgekomen, dat de rigting, welke hij op het oog heeft, in hare werking te ver ga, opdat er geene rampzalige botsingen ontstaan.

Zij is noodig, opdat de eendragt in het land blijve bestaan en men zich van weerszijden wete te houden binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat. Noodig, en vooral op dit oogenblik, opdat er bevrediging kome; want hoe velen zijn er niet onder ons, die van eene wet bevrediging wachten in het belang van rust en orde, en die bitter zouden teleurgesteld zijn, indien de zaak bleef in den onzekeren toestand als waarin men zich in deze oogenblikken bevindt. Als hij dit alles in aanmerking neemt, dan behoef hij niets te vreezen voor bezwaren, die uit de toepassing van eene dergelijke wet zouden voortvloeijen, dan vrees hij niet voor botsingen, tegenstand of tegenkanting.

Hij zegt het den vorigen minister van Binnenlandsche Zaken na, toen deze het wetsontwerp nopens de waterschappen verdedigde: hebt gij eenmaal deze wet, dan is hare uitvoering niet noodig, want het bestaan der wet stelt reeds palen tot voorkoming van overschrijding van magt. Eindelijk is eene wet noodig nog om eene andere reden en hierbij herinnert hij aan het gesprokene door den heer VAN VOORST, waarbij dat lid de woorden aanhaalde van KEMPER, daarop nederkomende, dat, wanneer men eene zaak niet meer kan tegenhouden, men haar met verstand moet leiden.

Wanneer echter die hoogleeraar dergelijke omstandigheden als de tegenwoordige gekend had, dan zou hij zijne stelling in dezen zin hebben uitgebreid, dat wanneer men eene zaak niet meer kan tegenhouden, men haar ja met voorzigtigheid moet leiden, maar ook dat men moet zorgen, dat dergelijke zaken worden tegengegaan, opdat zij in haren voortgang niet zoo ver meer kunnen gaan.

De heer DE BRAUW, die laatstelijk na den loop dezer algemeene discussie van het woord had afgezien, vocht zich evenwel genoopt eene enkele opmerking in het midden te brengen. De discussien hebben de vergadering voor het grootste deel gevoerd in het buitenland, en men heeft in alle rigtingen elk voor zich wapenen gevonden om elkander te bestrijden, om elk voor zich te klagen over onderdrukking. Maar nu is hij geheel doordrongen van de waarheid der bewering van het lid uit Zwolle (den heer GROEN VAN PRINSTERER), dat het wel niet moeilijk valt om van wederzijden wapenen voor den dag te halen, maar dat men toch vooral in deze vergadering uiterst behoedzaam moet zijn in het gebruik dier wapenen.

Hij heeft deze wet hooren voorstellen als eene verdrukkingswet, als een monster, gerigt tegen de katholyken, en nu heeft hij juist daarom het woord gevraagd, om die bedoeling, aan de wet gegeven, tegen te spreken. Hij stelt zich daarbij niet als protestant, maar blootelijk als vertegenwoordiger, als Nederlander, en op dat standpunt acht hij de wet noodzakelijk, niet als gerigt tegen het kath. kerkgenootschap, maar als betreffende alle kerkgenootschappen. De wet vestigt het beginsel, door het vorig ministerie gehuldigd, dat de kerk nooit moet zijn boven den Staat. Het tegenwoordig ministerie is daarin niet het vorig homogeen. Wat is toch het doel der wet? Toezigt op de kerkgenootschappen, wanneer zij georganiseerd zijn. Wat nu waren de woorden van het vorig Ministerie, met betrekking tot de regeling der kerkgenootschappen?

Men vindt ze in de Staats-Courant van 27 April, daarop nederkomende, dat er geen verschil bestaat daarover, dat naar de beginselen der grondwet, het Kath. Kerkgenootschap volkomen vrijheid heeft zich naar goedvinden te regelen. Daarover bestond dus geen verschil. Maar daarbij was gevoegd het voorbehoud: behoudens het toezigt der Regering, tot handhaving van orde en rust tot handhaving van wet. Dat gevoelen is niet van orde en rust tot handhaving van wet, maar is ook kenbaar gemaakt aan de gebleven bij het kabinet, maar is ook kenbaar gemaakt aan den pauselijke internuntius in de missive van 24 Maart, door den Minister van Sonsbeek aan den internuntius geschreven. Daarin komen weer dezelfde woorden voor. Waarop moest nu worden toegezien? Op de organisatie. Waarom worden toegezien?

Om het behoud van orde en rust, en omdat bij die organisatie gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat eene hoofdvereischte is. En nu is in het antwoord van den Internuntius wel van die vrijheid van organisatie gesproken, maar geen enkel woord van het voorbehoud van toezigt; en het middel om tot de uitoefening van dat toezigt te geraken, — dat is de mededeeling nopens wijze en tijd van invoering der regeling, — is achterwege gebleven. Die mededeeling is als het ware ontfutseld aan het vorig ministerie, zoodat het ten eenemale buiten de mogelijkheid is geweest, om dat toezigt uit te oefenen. Dat is zoo waar, dat die vorige ministers, even als ieder ander, alleen uit de nieuwspapieren hebben kunnen vernemen, dat de organisatie reeds was daargesteld en dat nog wel op eene wijze, die dreigde de orde en rust te verstoren. Hij erkent, dat dat ministerie is misleid en dat het beginsel, waarvan het uitging, op dat oogenblik voor de organisatie van het R. Kath. kerkgenootschap verloren was. Welnu, het ontwerp dient om de zaak terug te brengen tot het standpunt, waartoe zij behoort, om het toezigt te brengen bij de Regering.

Dat is het doel der wet, en dat moet het ook zijn. De Regering moet een toezigt uitoefenen over alle kerkgenootschappen. De kerkgenootschappen zijn geene gewone vereenigingen in den Staat, maar het zijn zoodanige vereenigingen, die een sterkeren invloed uitoefenen dan iedere andere vereeniging, omdat zij werke op het gemoed, omdat zij hunne vertakkingen ook naar elders verspreiden. Vraagt men nu of hij in het algemeen voor dat toezigt eene wet noodig acht, dan antwoordt hij ontkennend. Hij geloof, dat dat toezigt wel zonder wet zou kunnen worden uitgeoefend, ofschoon hij erkent, dat die uitoefening moeilijk is in ons land, waar zoovele kerkgenootschappen bestaan. Maar nu de wijze van organisatie aan de Regering is ontsnapt, nu acht hij eene wet wel degelijk mogelijk. Men moet dan niet zeggen, dat de wet gerigt is tegen het R. K. kerkgenootschap, maar op alle kerkgenootschappen betrekking heeft. Dat is het doel, dat is de eenige ware strekking der wet. Men kan nu beweren, dat

er zich vele bepalingen in bevinden, die niet goed te keuren zijn, maar hij gelooft niettemin, dat de algemeene strekking goed is.

Hij zal nu na dit betoog niet meer noodig hebben aan te voeren, dat de wet is in overeenstemming met de Grondwet, integendeel, die overeenstemming blijkt duidelijk uit de bedoeling, waarop hij reeds andermaal heeft gewezen. Wat nu de wet van Germinaal betreft, hij kan zich moeilijk over haar voortdurend bestaan uitlaten. Indien zij nog bestaat, dan wordt het ook tijd haar op te heffen; en indien zij niet bestaat, dan is het noodig sommige harer bepalingen te doen vervangen door andere, om de uitoefening van het toezigt te regelen. Hij heeft door deze opmerkingen gemeend het doel der wet naar waarheid te hebben aangegeven en voegt daarbij, dat bij hem volstrekt niet huisvest een geest tegen zijne Katholijke landgenooten.

De heer VAN ECK bestrijdt andermaal het verwijt, dat de vrijzinnige partij zou verbonden zijn met de Katholijke partij met het doel om eigen voordeel te behalen en aan den anderen kant de Protestanten te verdrücken.

De Heer THORBECKE moet den Heer DE BRAUW bestrijden in de meening dat het vorig gouvernement, hetwelk toezigt wild uitoefenen, zich de gelegenheid daartoe had laten ontfutselen. Hij kan ten aanzien van de verrigting van het vorig gouvernement een enkel oordeel als lid van dat ministerie uitbrengen, ofschoon hij niet regstreeks met de zaak in betrekking had gestaan. De spreker, dien hij beantwoordt, heeft in zijne beschouwing het begrip van toezigt verward met de opvatting van het vorig gouvernement. Deze is wel altijd geweest, dat de kerkgenootschappen zich moeten houden binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat. Maar nu was in deze geen we overschreden. Men had ja dezerzijds mededeeling gevraagd, met het doel, zooals dat door meer dan een spreker is blootgelegd. Maar men had geen doel het kerkgenootschap te binden wanneer er geene mededeeling kwam: en nu schijnt dat lid vergeten te hebben, althans voor een oogenblik te hebben ter zijde gesteld het beginsel van het artikel der grondwet, waarop het hier aankwam.

De spreker schijnt nu de meening te zijn toegedaan, dat men eene wet had moeten maken, om dat toezigt te regelen. Maar men was niet uitgegaan van het denkbeeld, om de organisatie afhankelijk te stellen van eene toekomstige wet. De voorstelling van dien Spr. was dus op eene verwarving van begrip gegrond. Niemand meer het woord vragende, worden de algemeene beraadslagingen over het ontwerp gesloten.

Alsnu vraagt de heer BLAUPOT TEN CATE het woord tot h doen eener motie van orde. Hij meent dat verplicht te zijn aan de eer der Kamer, aan het wezenlijk belang der Regering, aan het belang van het vaderland.

Hij stelt voor de verdere discussie te verdagen tot de terugkomst van den minister voor de Zaken der R. Kath. Eerediensten.

De heer van Hoëvell zegt, dat als hij eenigzins met zekerheid kon weten het tijdstip, waarop waarschijnlijkheid bestond, dat de heer Lightenvelt terug zou kunnen zijn, hij zou daarnaar zijn stem over de motie kunnen regelen. Bekwam hij zekerheid, die die terugkomst nog zou kunnen plaats hebben vóór de nader behandeling van het ontwerp, hij zou vóór de motie stemmen. Indien hij dus niet onbescheiden is, zou hij het Min. wenschen vragen of het omtrent die terugkomst aan de kamer iets zou kunnen mededeelen.

De heer VAN RAPPAARD acht de gedane motie in strijd met waardigheid der Kamer, met de ware belangen van het Vaderland, met het regt des Konings en met de Grondwet.

De Heer VAN GOLTSTEIN betuigt zijne bevreemding, dat de motie nu eerst wordt gedaan. Hij acht haar ontijdig.

De Heer DE KEMPENAER zal de gronden, door vorige sprekers aangehaald, niet herhalen, maar meent alleen nog maar op de ongrondwettigheid van de motie te wijzen.

De Heer DOMMER VAN POLDERSVELT verklaart, dat indien hij overtuigd was, dat de motie in strijd was met Grw., hij tegen zou stemmen. Maar die ongrondwettigheid is hem niet gebleken.

De Heer VAN NISPEN ondersteunt de motie op genoegzame dezelfde gronden.

De heer GROEN is tegen de motie, omdat zij is tegen Grw., strijdig met de regten der kroon en strijdig met de regelmatigen loop van de grondwettelijke behandeling van wet voordragen.

Spr. herhaalt wat hij heden morgen zeide: hij weet nog niet of hij vóór of tegen de wet zal stemmen. Hij is te dien opzigt in een zeer moeilijken toestand. Hij weet, dat hij, tot wat besluit hij ook kome, aan velerlei verwijt, ja aan veelvuldige verguizing bloot zal staan, maar hij zal daarvoor niet terugdeinzen en hij gelooft dat de voorsteller der motie, ook wanneer die motie op de door hem aangegeven gronden afstemd, — geenen deele zal twijfelen aan de eerlijkheid van zijne bedoeling. (Ook de heer BLAUPOT TEN CATE heeft verklaard, dat hij onzeker is, welke stem hij over het ontwerp zal uitbrengen.)

De heer VAN HOËVELL herinnert zich toch, dat de heer GROEN VAN PRINSTERER en VAN HALL in der tijd gestemd hebben voor de verdrag van de behandeling der scheepvaart wetten. Die beide leden hebben het voorstel daartoe ondersteund en er vóór gestemd. Waarom zou iets dergelijks dan nu geoorloofd zijn? Nu geschiedt het met het doel, om zoo mogelijk het advies van den minister voor de zaken der R. eeredienst over dit wetsontwerp te vernemen. Toen was oogmerk eene enquête in te stellen, om mede een advies over het ontwerp der scheepvaartwetgeving te verkrijgen. Wat geoorloofd was, zal dit zeker ook nu zijn. Daar de minister van titie zich uit een grondwettig oogpunt tegen de motie verkleert heeft, zoo ziet hij daarin een verschil van meening tusschen twee ministers, over een grondwettig regt.

De MINISTER VAN BUITENLANDSCHE ZAKEN zegt, dat, zijn geheugen hem niet bedriegt, er in den tijd, waarop vorige Spr. doelt, een voorstel tot het houden eener en hangende was, waarover eerst moest worden beslist, vóór men tot de beraadslagingen over de ontwerpen kon overgaan.

De heer VAN AKERLAKEN stelt eene nieuwe motie van voor, daartoe strekkende, om, nu de motie van orde van de heer TEN CATE van alle zijden voldoende is toegelicht, de beraadslagingen daarover te sluiten. — De heer BLAUPOT TEN CATE zegt, dat het aangemerkt tegen zijne motie hem van grondheid dier redenen nog niet geheel hebben overtuigd, dat, nu zijne motie door de Regering niet wordt worden nomen, hij meent, die te moeten intrekken. Dienvolgens werden de beraadslagingen over de deide motien van orde. — De heer GROEN VAN PRINSTERER vraagt nu nog het woord over een personeel feit in antwoord op het aangemerkt door den heer HOËVELL, doch ziet mede van het woord af.

Daar de algemeene beraadslagingen over het wetsontwerp straks reeds zijn gesloten, zijn nu aan de orde de beraadslagingen over de artikelen van het wetsontwerp; doch bij vergeworderde uur wordt bepaald, dat die discussien zullen vangen overmorgen (Maandag) des morgens ten tien ure.

BUITENGEWOON BIJVOEGSEL,

behoorende tot «DE GRONDWET» van 22 Augustus 1853.

Staten-Generaal.

Nader verslag van het slot der zitting der Tweede Kamer, van 19 Augustus.

De heer DE LOM DE BERG, ofschoon overtuigd van de moeilijkheid, nu reeds zoovele leden gesproken hebben, nog het woord te voeren, gelooft echter, dat er omstandigheden zijn, waarin 't niet past te zwijgen; waarin spreken een eerste plicht is. Hij vraagt, wie het eenigen tijd geleden had kunnen denken, dat, in de tweede helft der 19e eeuw de Kamer zich nog zou moeten bezig houden met godsdienstgeschillen, in een' tijd, waarin het zooveel behoefte is, de materiële en zedelijke belangen te behartigen? Godsdienstgeschillen, de geschiedenis heeft het geleerd, hebben nimmer tot iets goeds geleid; verbittering onder elkander; achteruitgang van welvaart, zijn er steeds het gevolg van geweest. Spr. gaat vervolgens de geschiedenis der grondwets-~~besluiting~~ na, en komt tot het resultaat, dat hij zich ten volle met den heer DE MAN vereenigt, dat de Gwt. op het stuk van godsdienst geene preventieve maatregelen duldt. Hij toont wijders aan, dat deze wet eene anti-Kath. strekking heeft, en vrees van hare toepassing, even als vele andere sprekers, onrust, verdeeldheid tusschen de zonen van hetzelfde vaderland.

De heer HOEKWATER was voornemens geweest, krachtig te protesteren tegen het beweren, alsof de bekende beweging niet zou zijn geweest een *mouvement spontané*. Hij zou ook voornemens geweest zijn te spreken over de uitlegging, door sommigen aan de Gwt. gegeven, maar zal, na al het gesprokene, ook door de Ministers, van het woord afzien.

De heer HOFFMAN zal zich mede bepalen bij de verklaring, dat hij zich met de algemeene strekking der voordragt vereenigt, en ook bereid is, die door nog voor te stellen amendementen te wijzigen.

De heer VAN HOEVVELL zal dit voorbeeld niet volgen. Ofschoon de argumenten, door hem uit de wet daartegen geput, voor een groot deel reeds door anderen zijn in het midden gebracht, meent hij evenwel niet te moeten zwijgen. Intusschen zal hij over die argumenten niet spreken, maar een' anderen maatstaf nemen, waarnaar de wet moet worden beoordeeld. Er zijn nog leden, zegt Spr., die nog twijfelen, die nog geen besluit hebben genomen, of zij de wet al dan niet zullen aannemen; die niet weten of zij voor zich hebben een diamant of een vuursteen. Hij zal in het belang dier leden het woord voeren. Als men een' steen heeft, en niet weet wat die eigenlijk is, dan is men gewoon zijne toevlugt te nemen tot de geologie, en men onderzoekt de plaats, waar de steen gevonden is, ten einde te zien of die plaats een diamant dan wel een kei kan opleveren. Die geologische bewerking zal Spr. thans doen. Hij zal een blik slaan op de plaats, waar de wet vervaardigd is; een blik werpen op dit Ministerie. Hij zal daartoe kortelijk onderzoeken: de oorsprong van het Ministerie, zijne samenstelling en zijne daden.

De oorsprong van het Ministerie. De Minister van Buitenlandse Zaken heeft het gisteren gezegd. Zij, de nieuwe Ministers, namen den toestand van het land zoals zij dien gevonden hebben. Dan is het noodzakelijk, dien toestand goed aan te wijzen. Door eene handeling, en voornamelijk door woorden in het Vaticaan uitgesproken, is het gemoed van vele Protestanten hier te lande verontrust geworden. Spr. heeft, bij de interpellatie van den heer VAN DOORN, reeds zijne meening omtrent het Hof van Rome kenbaar gemaakt. Hij heeft in de herstelling of instelling der bisschoppelijke hiërarchie hier te lande niet anders gezien, dan een uit de Gwt. ontleend regt der R. K. kerk; maar hij heeft hoog afgekeurd de taal, bij die gelegenheid gevoerd; hij heeft haar genoemd ongepast, eene belediging voor het Ned. Volk. In zijne oogen, hadden de Protest. na dat gebetende en na de gevoerde taal, het regt, de ooren te spitzen en de oogen te openen. Want niemand zal het ontkennen, dat en door de instelling der hiërarchie, en door de gevoerde taal, aan het Kath. element hier te lande nieuwe kracht en leven werd gegeven. Dat men dus zijne voren spitsen en de oogen opende, daarover heeft Spr. zich verheugd. Maar hij heeft zich tevens bedroefd.

In plaats van te grijpen naar die wapenen, waardoor de Protestanten onoverwinnelijk zouden zijn; in plaats van te grijpen naar geestelijke wapens, naar het Evangelie, hebben zij gegrepen naar den wereldlijken arm. — De heer GROEN heeft uit een paar brochures trachten te betoogen, dat dit niet het geval is, en dat men alleen gegrepen heeft naar geestelijke wapens. Maar daden spreken sterker dan betoogingen. Het is eene daadzaak, dat men zijne toevlugt genomen heeft niet tot het Evangelie, maar tot den Koning, tot de wereldlijke magt, hetgeen een bewijs is, dat men zich bepaald heeft tot geestelijke wapens, maar ook den sterken arm heeft ingeroepen. Dit feit is niet te ontkennen. Het betreft Spr. als Protestant en als Nederlander. Hij heeft echter der groote menigte niet euvel durven. Daarvoor zijn twee redenen: 1°. wanneer men in gevaar verkeert, dan grijpt men zoo dikwijls in den blinde, en verliest het enig houvast vaak uit het oog; 2°. De staatkunde heeft zich op het terrein der kerk begeven. De staatkunde heeft die godsdienstige beweging aangegrepen, om haar doel te bereiken.

Er was en er is eene partij, welke met leede oogen de beginselen van 1848 heeft gehuldigd, die met leede oogen die beginselen, in de Gwt. nedergelegd, eerlijk en stand-

vastig zag ten uitvoer leggen. De Natie was tevreden met die uitvoering der Gwt. Er was geene gelegenheid voor die partij meester te worden van hetgeen zij begeerde. Maar nu gebruikte zij dien opgewonden toestand. Nu gaf zij aan die godsd. opgewondenheid, aan dat regt tot bekommering, eene politieke strekking. Zij liet die niet meer blijven binnen het gebied der kerk, maar gaf aan de rigting eene godsd. beweging, zoodat zij zich uitstreekte tot het staatsgebied. Wat hebben de afgetreden Ministers in dien toestand gedaan? Zij hebben geantwoord: zijt niet bekommerd; wat geschied is, is volgens de Gwt., maar de koning waakt, dat door het gebeurde aan niemand enig onregt zal geschieden. — Spr. neemt de vergelijking aan, gisteren door den Minister van justitie aangevoerd, omtrent het bestaan eener neutrale haven. Maar wat gebeurt er nu? Nu is het bevel gekomen van ééne Natie, om in plaats van een korten een langen bramstroom, of in plaats van eene roode, eene witte vlag te voeren. Nu komen al de andere schepen op, en vragen bescherming.

Het Bestuur antwoordt hierop: wat gebeurd is, is volgens regt, maar wij zullen zorgen dat geen schip aanlegge, waar zijne plaats niet is. — Er was inderdaad geene reden van bekommering op het staatkundig terrein. Er was alleen eene regtmatige ontevredenheid over de belediging, welke het Hof van Rome, als wereldlijke magt, aan deze Natie heeft gedaan. Dit is ook bij de gedane interpellatie gebleken. Allen waren het daarover eens. Er was ontevredenheid dat het Hof van Rome zijne belofte niet had nagekomen, en eene taal in het Vaticaan had gevoerd, beleedigend voor de Protestanten, en die taal had gemaakt tot een staatsstuk, door daarvan aan ons Ministerie, door middel van den internuntius, officieel kennis te geven. — Bij de interpellatie heeft er dan ook afkeuring plaats gehad. Waarvan? Over de invoering der bisschoppelijke hiërarchie? Neen. Dit is gebleken uit de individuele verklaringen van vele leden; uit de verklaring van den voorsteller der interpellatie zelve. — Maar is het gedrag van het afgetreden Ministerie afgekeurd? Buiten de Kamer is reeds zoo goed als tot klaarheid gebracht, dat dit niet het geval is. Spr. kan daarbij echter nog eene persoonlijke bijdrage voegen. De tegenwoordige minister van Finantiën, de heer van Doorn, zal zich herinneren, dat hij voor de interpellatie te doen, hem Spr. heeft geraadpleegd. De minister zal zich herinneren, dat hij Spr. gaarne wilde medewerken tot bevordering van orde en rust, maar dat eene zaak door hem op den voorgrond werd gesteld, dat de interpellatie niet ten doel had eenige afkeuring van het gedrag der ministers, omdat hij de overtuiging had dat zij die afkeuring niet waardig waren.

Daarna is door den heer VAN DOORN de interpellatie gedaan, en Spr. heeft de motie ondersteund. Hij heeft dus de stellige overtuiging, dat in de voorgestelde en aangenomen motie van orde, niets anders te vinden is dan hetgeen er in staat, en dat er geen bewijs van afkeuring in is, maar berusting in hetgeen de Ministers hebben gedaan. Maar, waarin bestond dan de afkeuring? Omtrent den vorm, omtrent de allocutie, wegens de niet opvolging der belofte, door het Hof van Rome gegeven. Zoo stonden de zaken den 18 April. Den volgenden dag bekwamen de Ministers hun ontslag, en traden er andere op. Spr. eerbiedigt het regt der kroon. Hij zal zich dan ook onthouden, een enkel woord over deze koninklijke daad te zeggen. Maar hij zal zijne verwondering betuigen, dat in dit ministerie den volgenden dag zitting namen twee leden der Kamer, die voor de motie van orde gestemd hebben, die het vorige ministerie door uiterlijke daden hebben ondersteund. Een lid zelfs (de heer VAN HALL) heeft in deze vergadering verklaard, dat eigenlijk toen der tijd de gehele Kamer ministerieel was, behoudens de drie leden der anti-revolutionnaire partij. Dit was, de Spr. herinnert het zich zeer goed, omstreeks den tijd dat men zeide, dat onze fransche gezant zijn ontslag zou nemen. Dit een en ander nu is de geschiedenis van den oorsprong van het Ministerie.

Nu zal spr. een blik werpen op de samenstelling van het Min., hij had gewacht, dat de heer GROEN die operatie zou hebben verricht. Men herinnert zich toch met hoe uitstekend talent dat lid zich daarvan weet te kwijten. Hij heeft zijne methode toegepast op het afgetreden Ministerie, tijdens dit optrad. Spr. dacht, dat hij ook bij dit Ministerie zijn talent zou aan den dag leggen. Thans moet spr. zich van die taak kwijten. Dit doet hem leed, want hij mist het talent van gemeld lid; maar hij zal trachten, het mes niet zoo scherp in de wonde te steken. — Aan de ministerieele tafel ziet men dan vier categorieën: 1°. Den Minister van Binnenl. zaken, eene specialiteit, zonder antecedenten in de zaak, waarmede hij zich bezig houdt, en over wien spr. dus zal zwijgen. 2°. leden van de vorige Kamer, de heeren VAN HALL en VAN DOORN, die beiden jaren achtereen met de 2e Kamer aangedrongen hebben, dat eene organisatie van het R. K. Kerkgen. tot stand zou komen. De Archieven der Kamer zijn daar, om het aan te toonen. en zelfs heeft men het 't afgetreden Minist. tot een grief gemaakt, dat het die organisatie zoo lang had uitgesteld. Nu herinnert spr. zich levendig den avond van den 28 en den morgen van den 29 November, toen de heer VAN HALL een martelaar voor de bescherming der godsdienstvrijheid wilde zijn, en toen hij ophelderingen heeft gevraagd, omtrent den toestand der aangaande organis. van het Kath. Kerkgen. De Minister heeft gisteren getracht, die woorden in samenhang te brengen met zijne tegenwoordige taal. Spr. mag daarop niet zwijgen. De Minister heeft ja gisteren gezegd, te hebben gesproken voor zoo verre betreft de organisatie zelve, welke

der Vergadering, als wetgeefster, geheel vreemd was, maar dat hij toen op het oog had dat, om de organisatie ten uitvoer te leggen, men eene wet noodig had. Maar Spr. vraagt nu, hoe het mogelijk is dat een kerkgenootschap zich zelf organiseert maar met eene wet van den Staat om die organisatie ten uitvoer te leggen? Is dat waar, dan organiseert de kerk zich niet uit zich zelve, maar gezamenlijk met den Staat. — Maar wat doet nu het Ministerie? Het zegt, dat de kerk vrij is zich te organiseren, en dat men er als wetgever niet mede te maken heeft. En thans is de Kamer reeds eenige dagen bezig over eene organisatie der Kath. Kerk, door een ontwerp, door het Ministerie aangeboden en waarin een greep der organisatie wordt gedaan; want in Art. 5, 1e alin. (en dit is de eenige maal dat de Spr. de wet zal aanhalen), wordt gezegd, dat Synodale Vergaderingen omtrent de plaats van vestiging 's Konings goedkeuring behoeven.

Wanneer zich dus zoodanige vergadering wil plaatsen, dan is dit niet aan de Kerk overgelaten, maar behoort dit de Kon. goedkeuring. Is dit nu niet een middel in handen der Regering, om eene greep in de organisatie te doen? Maar er is nog meer. Wat is in der tijd, op de door den heer VAN HALL gedane interpellatie, door het Ministerie destijds geantwoord? Eene aankondiging van hetgeen nu gebeurd is. En nu antwoordde de heer VAN HALL met te bedanken voor de gegeven inlichtingen, welke, zoo als gezegd, niets bevatteden, dan eene aankondiging van hetgeen nu geschied is. — Maar nu de heer VAN DOORN, die, in overleg met Spr., de andere interpellatie en motie van orde gedaan heeft. Die minister heeft gisteren trachten aan te toonen, dat dit hetzelfde was als hetgeen bij de voordragt tot beginsel wordt aangenomen. Hij heeft gevraagd, of dan de organisatie nu dan onmogelijk zal worden gemaakt. Spr. moet hierop antwoorden: neen; maar die organisatie was een regt, bij de Gwt. bepaald; zij kon plaats hebben, zoo als de Kerk dit wilde, maar nu zal zij grootelijks afhangen van het goedvinden der Regering.

De organisatie zal dus niet onmogelijk zijn, maar van de Regering afhangen. Van daar dan ook de terugwerkende kracht. — Ja, maar zegt men, de wet zal alleen werken als men treedt op het gebied van den Staat. Maar behoort dan de vestiging eener Synode of eenig bestuur niet tot het gebied der kerk? En treedt alzoo de wet dan niet op haar gebied? 3°. zijn in het kabinet twee leden, die medegewerkt hebben tot de Grondwets-herziening de heeren LIGHTENVELT en DONKER-CURTIUS. De heer de KEMPENAEER heeft in zijne rede verstandiger partij getrokken dan de heer DONKER-CURTIUS. Deze heeft getracht te bewijzen uit de Memorie van Toelichting tot de Grondwets-herziening, dat hij nu dezelfde is als toen. De heer de KEMPENAEER heeft echter een anderen weg ingeslagen. Hij heeft al de gewisselde stukken ter zijde gelaten, en niets dan de Grondwet zelve genomen. Spr. kan zeer goed begrijpen, dat gemeld lid ten deze aan zijn standpunt getrouw is gebleven. Maar al ging de regel op, dat de gewisselde stukken niet moeten gelden voor de interpretatie, dan zal toch wel iets afdoen, de meening te kennen van hen, van wie de stukken uitgegeven zijn. Nu heeft gisteren de heer DONKER uit enkele woorden trachten te betoogen, dat hij bij de Gwt-herz. wel degelijk het oog had op preventieve maatregelen. Maar hij is juist heengegleden over het Artikel, waarop 't hier het meeste aankomt: op Art. 167. De heer V. LENNEP, geraadpleegd omtrent taalkundige aanmerkingen der Gwt., heeft gezegd, bij dat woord *waken* geen? gezet te hebben. Hij zou dit echter zeker gedaan hebben, wanneer hij had gelezen, wat de heer DONKER CURTIUS daaromtrent in de Memorie van Toelichting gezegd heeft. Hij zegt dan dat de woorden: «de Koning waakt, enz. geschreven staan, zoo als er geschreven staat, dat alle ingezetenen en zedelijke lichamen binnen die palen moeten blijven, zonder daarom aan iemand de verplichting op te leggen, om, vóór dat hij eene daad pleegt, vóór dat hij een woord spreekt, schrijft of drukt, daarop de goedkeuring van het gezag te vragen. Het waken der Regering, dat allen blijven binnen de palen der wet, bestaat in het beteugelen van hen, die buiten deze palen gaan, niet in het vlechten van banden, opdat zij dezelve niet zouden kunnen overschrijden.»

Hier wordt dus het woord beteugelen uitgelegd. Het beteekent niet, zoo als dit gisteren is gezegd, het vlechten van banden: volstrekt niet. — Dezelfde Minister vroeg gisteren, of indien, tijdens de Gwhertz., iemand gezegd had dat door de goedkeuring der Gwt., men tevens de hiërarchie goedkeurde, of alsdan die Gwt. zou zijn aangenomen? — Spr. stelt eene andere vraag: of, indien in die dagen iemand gezegd of een minister verklaard had, dat wanneer men de Gwt. goedkeurt, zij de tegenwoordige wet zou ten gevolge hebben, of dan Hoofdstuk VI zou zijn aangenomen. — Over den heer LIGHTENVELT zal Spr. niet uitwijden. Hij is afwezig. Over afwezig, die zich niet kunnen verdedigen, moet men geen vonnis vellen. Alleen dat kan hij zeggen, dat wanneer die Minister in het Vaderland teruggekeerd zal zijn en de verdediging zijner antwoorden gelezen zal hebben, Spr. niet gelooft, dat hij daar alsdan erkentelijk voor zal zijn. — 4°. Zijn er drie ministers, leden van het vorige ministerie, die ook thans zitting in het kabinet hebben?

Al hetgeen de afgetreden ministers hebben gedaan, hebben zij medegedaan: volkomen goedgekeurd, nimmer daartegen eenig bezwaar gemaakt. Dezelfde man, die als president van den ministerraad half April geteekend heeft, diezelfde man

heeft weder als president van den raad, de memorie van beantwoording der wet ondertekend. Die drie mannen hebben den 10 April den Koning geadviseerd te verklaren, dat er geene reden van bekommerning was; dat de Koning zou waken. Diezelfde mannen hebben den 16 April geschreven een stuk aan den Koning, hetwelk hen, die het ondertekenden, tot eere verstrekte. Ja, hoe men ook over de politiek denke, hoe men ook de afgetreden ministers beoordeelde, zeker zal elk in dit stuk erkennen mannen, die openlijk en ruitelijk voor hunne meening uitkomen. De woorden in dat schoone stuk waren dus ook de overtuiging van die drie mannen. Het is: zonder eenigen tegenstand van iemand, in den ministerraad aangenomen.

Eene aanmerking werd echter door een der tegenwoordig zijnde ministers gemaakt: hij meende dat het stuk nog korter en krachtiger moest zijn. Dit is echter niet opgevolgd, en het stuk is gebleven zoo als het was. En die zelfde Ministers, die dat stuk hebben ondertekend, zijn Ministers gebleven. Spr. zal hun dit niet verwijten; hij zal de beweegreden daartoe niet onderzoeken; hij kan zich voorstellen, dat alleen waarachtige vaderlandsliefde hun daarin geleid heeft. Maar hetgeen hij niet kan begrijpen, en hij hoopt dat de Ministers hem dat zullen oplossen, is, dat 10 dagen later, den 26 April, door hunne hand bekrachtigd werd het zoogenaamde programma, waarbij op hunne amptgenooten, met welke zij homogeen waren, vlekken en beschuldigingen geworpen werden.

Spr. zal daarop later terugkomen, maar hij begrijpt niet, hoe dit van die drie mannen mogelijk zij. Hij hoopt daaromtrent opheldering te bekomen. Dezelfde mannen, die in zulke krachtige taal verklaarden, dat de weg, door het vorige Ministerie bewandeld, de ware was, en die daarvoor ook hun ontslag namen, diezelfde mannen hebben medegewerkt tot deze wet. — De Minister van Oorlog heeft getracht, daaromtrent gisteren eenige ophelderingen te geven, maar Spr. moet verklaren, die nog niet volkomen te begrijpen. Hij heeft gezegd, dat, toen hij in het kabinet optrad, het stelsel van *laissez faire* bereids was aangenomen; dat hij dit goedkeurde, maar dat hij nu, na zoo vele gehoudene redevoeringen, na al het gebeurde, erkennen moest, dat ook het ander stelsel goed was. — Maar, zegt Spr., dit is juist zijn bezwaar, dat de Min. het stelsel van het vorige en van het tegenwoordige kabinet goedkeurt. Men moet hem nu niet tegenwerpen, dat die ministers zijn specialiteiten, die zich met de quaestie niet hebben in te laten. Men zou dit kunnen toegeven, op voorwaarde, dat zij zich en bij het vorig en bij het tegenw. ministerie ten deze neutraal hadden gehouden. Dan had men kunnen toegeven, dat het specialiteiten waren. Spr. hoopt dus, in het belang der Ministers, van die drie mannen, die hij overigens zoo hoogacht, onder welke er een is, die hij in Indie gekend heeft, als iemand van echt Hollandsch karakter, rond, eerlijk en met fermitieit, hij hoopt, dat die drie mannen in staat zullen zijn, de noodige inlichtingen te geven en aan de Kamer en aan de Natie.

III. Spr. komt thans in de beschouwing van de daden van het Ministerie, vooral ook in verband met deze wet en dan valt het hem dadelijk op, dat dit Ministerie is weifelend en geen blijk gegeven heeft van een vast systeem te hebben. Het begon met de vorige kamer te sluiten om te raadplegen wat het te doen zou hebben. Daarop volgde de ontbinding met het doel om te toetsen of dat zoogenaamde aaneengesloten aantal stemmen in de onthonden kamer met de meening der Natie overeenkwam. Het trad dus niet op met een stelsel, maar het onthond de Kamer om hare bestaandeelen te toetsen aan de indrukken van het oogenblik. Dat er in de vorige Kamer een aaneengesloten getal stemmen was, welk Ministerie zal zoo iets vreemd vinden? Zonder dat is immers geene Regering mogelijk. En welk verschijnsel doet zich in deze Kamer op? hebben wij niet vele leden hooren verklaren, dat zij bezwaren hadden tegen de wet, maar dat zij er overheen zouden stappen omdat nu eenmaal dat Ministerie die wet had aangeboden. Zoover ging de vorige Kamer niet.

Maar nu biedt de Regering eene wet aan, en ziedaar wederom een bewijs van gebrek aan stelsel, — eene wet, zonder motief en zonder eenige andere toelichting dan de veronderstelling der verbindbaarheid van de wet van Germinal. Die wet wordt in de sectiën onderzocht. De Regering geeft daarna eene andere wet, wederom zonder motieven; en welke zijn de veranderingen daarin gebragt? Het zijn juist die, welke de zoogenaamde anti-revolutionnaire partij verlangde, zoodat er inderdaad al meer en meer eene langzame toenadering kennelijk wordt tusschen het Ministerie en die partij. Dergelijke handelingen noemt Spr. weifeling, gebrek aan vastheid, gebrek aan stelsel. Het Ministerie heeft een programma gegeven, maar is daarin iets positiefs? en heeft men wel opgemerkt, dat zij, die dat programma het meest hebben toegejuicht, wederom waren de mannen der anti-revolutionnaire partij, de heeren, op gindsche banken gezeten. Zie nu eens welk een verschijnsel bij de beschouwing van dit Ministerie: een Minister, behoorende tot het stelsel van voor 1848; een ander, die dat stelsel steeds met de meeste kracht bestreden heeft, en eindelijk homogeniteit met de anti-revolutionnaire partij: dat alles is in hetzelfde programma vereenigd.

Maar er is toch iets positiefs in dat programma. De Ministers zeggen aan den Koning, dat bij velen twijfel is ontstaan of de afgetreden Ministers de grondwet wel in dien zin opvatten en toepasten, waarin zij is ontworpen, overwogen en vastgesteld, en zij wijzen daarbij op de weinig milde bepalingen der provinciale en gemeentewet. En nu is het opmerkelijk dat de leden van dit Ministerie, die deel uitmaakten van de vorige Kamer, de provinciale wet met hunne stem hebben bekrachtigd en dat de gemeentewet door de heeren VAN HALL en VAN DOORN niet is afgestemd

van wege de centralisatie, waarover het manifest spreekt maar alleen omtrent het belastingstelsel en de regeling van het finantieel beheer der gemeente. Zoo ook wordt in dat manifest over de comptabiliteitswet gesproken en daaruit een grief gemaakt voor het afgetreden Ministerie, ofschoon twee leden daarvan, die in de commissie van rapporteurs voor dat ontwerp zaten, van die grief in het verslag met geen enkel woord melding maakten. Zoodanige grieven had dan toch in dat verslag der afdeelingen te huis behoort.

De Voorzitter meent den Spr. te moeten opmerken, dat de discussiën thans meer behooren gevoerd te worden over de wet in beraadslaging, dan over onderwerpen, daaraan vreemd.

De heer VAN HOËVELL meent geheel in de orde te zijn gebleven, daar hij het voetspoor van vorige Spr. volgt, die zich beijverd hebben bij deze gelegenheid het vorig Ministerie te beschuldigen.

De Voorzitter zegt, dat hij zich ook alleen bepaalt tot de aanmaning om zich, zooveel mogelijk, tot het onderwerp aan de orde te bepalen.

De heer VAN HOËVELL zegt, dat hij dit te gereedelijker doen kan, omdat hij nog maar zeer weinig te zeggen heeft. Zijne rede alsnu vervolgende, komt hij tot het punt der onderhandelingen tusschen dit gouvernement en het hof van Rome. Hij meent dat door dit ministerie de grootste grief is prijs gegeven, namelijk het beklag over den indruk der allocutie en over de niet voorafgaande mededeeling van de tot stand gebragte organisatie. Dat maakte bij het vorige Ministerie een hoofdpunt van bezwaar uit en het tegenwoordig Ministerie kon goedvinden den heer Lightenveldt naar Rome te zenden, opdat toch de Paus geen verkeerden indruk zou ontvangen van eene wet, door het Nederlandsch gouvernement te maken. Daarin ziet Spr. eene beleediging van de eer en waardigheid onzer Natie. Eene vreemde vorst heeft niets te maken met wetten die wij hier vaststellen, gezwegen nog van het onverklaarbare, dat de Minister afwezig is, op het oogenblik dat zijne plaats hier was. En dan, het antwoord aan de adressanten? Dat, wat door het vorig Ministerie, in overeenstemming met de Gwt., werd aan de hand gegeven, vond men te koel in dit Ministerie; het antwoord aan de adressanten geheel niet.

Uit dit alles besluit Spr. dat dit Ministerie niet is opgetreden om de opgewondenheid en de spanning te smoooren, maar om haar te verplaatsen naar den kant der Rooms-Katholieke bevolking. Ziedaar Spr. oordeel met rondborstigheid uitgebragt; zoo lang het Ministerie hem niet overtuigt, dat hij dwaalt, zal hij dat oordeel blijven koesteren. Want hij ziet alleen op handelingen en daden, niet op personen. Kan men hem aantoonen, dat hij zich in zijne waardering bedriegt. Hij zal geene zwaarigheid maken, vertrouwen te schenken.

De MINISTER VAN OORLOG zegt, in antwoord op den vorigen spr., dat hij niet degen is, die gezegd zou hebben, dat de brief aan den Koning van 17 April niet kort en krachtig genoeg was. Indien de Minister zich nu verplicht ziet daaromtrent eenige opheldering te geven, en zoodoende eenige bijzonderheden uit den Ministerraad moet mededeelen, dan valt dit terug op hem, die aan den heer VAN HOËVELL verkeerde mededeelingen ten aanzien van dat voorgevallene heeft gedaan. Wat is er gebeurd! Den 16 April werd door den heer THORBECKE buitengewoon ministerraad belegd, en hij deelde daarin mede, dat de Minister van Buitenl. Zaken zijne aandacht gevestigd had op een artikel, voorkomende in de *Amst. Courant*, omtrent het antwoord des Konings, aan de adressanten gegeven en op het verschil tusschen dat antwoord en het vroeger advies van het Ministerie aan den Koning. Daarover ontstond discussie en er werd besloten aan Z. M. schriftelijk te kennen te geven, dat H. D. zich of met de zienswijze zijner Ministers moest vereenigen of andere raadslieden benoemen.

De heer THORBECKE werd belast met het opstellen van die verklaring en het zou den volgenden dag in den Ministerraad geresumeerd worden. Den volgenden dag werd dit stuk dan ook in den Ministerraad gebragt: de heer Thorbecke las het voor en toen heeft Spr. verklaard, zich met de strekking daarvan niet te kunnen vereenigen, omdat hij (de Min. van Oorlog) meende, dat die brief korter en eenvoudiger kon zijn. De meerderheid echter nam het opstel aan, en het werd staande de zitting geteekend. Vraagt men nu, waarom hij, Min., het stuk heeft medegegeteekend, dan was het, omdat hij het op dat oogenblik niet raadzaam oordeelde, zich van zijne amptgenooten te scheiden; maar het is eene onwaarheid dat hij dat stuk *krachtiger* heeft willen hebben en die dit aan den heer Van Hoëvell mogt hebben medegedeeld, heeft hem eene onwaarheid gezegd, waardoor hij is misleid.

De heer VAN HOËVELL vraagt het woord voor een persoonel feit.

De Voorzitter verzoekt hem dit feit te willen precisieren.

De heer VAN HOËVELL zegt dat het daarin bestaat, dat de Min. van Oorlog in het denkbeeld schijnt te verkeeren, dat hij dien Minister bij name had genoemd, en hij heeft slechts dit gezegd, dat, indien zijne informatiën juist waren, er een der Ministers geweest is, die het stuk korter en krachtiger wenschte te hebben. Hij ziet daarin geen reden voor den Min. van Oorlog om zich dat persoonlijk aan te trekken; maar hij zal zich onderwerpen aan het verlangen van den Voorzitter en later hierop terugkomen.

De MINISTER VAN OORLOG antwoordt dat, daar het uit de rede van den heer VAN HOËVELL bleek, dat er iemand geweest is, die hem mededeeling uit het voorgevallene in den Ministerraad gedaan schijnt te hebben en hij, Minister op eene eenvoudiger en korter vorm van den brief aan den Koning had aangedrongen, hij het er dus wel voor houden moest dat hij persoonlijk daarmede bedoeld was, en daarom wilde hij de onwaarheid van den aandrang op *krachtiger* adres doen uitkomen.

Hiermede is dit incident beëindigd. In de orde der Spr. is het woord aan den heer HUGENHOLTZ.

Zijn oordeel over de wet is, dat daarbij andere bedoelingen den grondslag leggen. Men heeft den bestaanden toestand niet het oog verloren. Men heeft veel gesproken over de aanmatiging van Rome. Men heeft veel schrikbeelden te berde gebragt, maar men had veeleer moeten vragen hoe nu de Curie van Rome zich meer in het staatsgezag zou kunnen mengen dan vroeger, toen wij hier een land van missie hadden. En waaruit verschildt dan de tegenwoordige organisatie met deze wet? De organisatie blijft, maar er hebben alleen nog eenige onderhandelingen plaats omtrent de standplaatsen van den aartsbisshoop van Utrecht en van den bisschop van Haarlem. En wanneer de heer LIGHTENVELT er niet in kan slagen om daarin verandering te brengen, dan moeten artt. 1 en 5 daartoe dienen. Bewijst het iets anders dan dat men langs minnelijke wijze de zaak wenscht af te doen? En heeft ook niet het vorig Gouvernement dezelfde bedoelingen omtrent nieuwe onderhandelingen gehad? Het overige der wet toch kan men niet in ernst beweren dat noodzakelijk is. Al die bepalingen strekken tot niets anders dan om voor het oog der menigte aan te toonen dat men eene wet noodig heeft. Hij betreurt dat in deze geheele zaak met zoo veel achterhoudendheid wordt te werk gegaan, hetgeen bewaarheid het bekende spreekwoord: *La parole est donnée a l'homme pour cacher sa pensée*. Hij heeft die gedragslijn nooit gevolgd, maar wenscht open en rond voor zijn gevoel en te komen. Hij erkent, dat na de allocutie en brève het gevoel van duizenden zijner mede-protestanten was geschokt. Hij ziet in die stukken eene miskenning van het Nederlandsche volk en daarom werd er in de onthonden Kamer bij de interpellatie met nadruk tegen geprotesteerd. En daarom heeft hij toegejuicht dat het vorig Ministerie den gezant te Rome terugriep. Dat was de eerste regelmatige stap tot het verkrijgen van voldoening. Hij ont kent dat dit Ministerie met meer waardigheid zou hebben gehandeld. Is het toch met de waardigheid des lands overeenkomstig om een Minister naar Rome te zenden, ten einde bij den Paus den indruk weg te nemen over eene wet, hier te lande voorgesteld. Is het met de waardigheid overeenkomstig, een geacht Nederlandsch Minister te laten verguizen in een stuk, afkomstig van een Buitenlandsch Minister? Spreker brengt dit alles in verband met verandering van politiek stelsel. Er zijn er in den lande, die nog even als in 1848 aan allen gelijkheid en vrijheid voor de wet willen vergunnen, maar er zijn er ook in den lande, die dat vroeger evenzeer en met nadruk eischten, doch die dit tegenwoordig schijnen op te geven. Er zijn er in den lande, die het geschiedboek des vaderlands openstaan om er voorbeelden en toestanden aan te ontleenen van 4 à 5 eeuwen herwaarts, die thans niet meer van toepassing zijn, maar er zijn er ook in den lande, die al die verouderde stellingen ten koste der ingezetenen, in hun eigenbelang zouden wenschen te voorschijn te roepen. Er zijn er in den lande die verheugd waren over de rigting en de handelingen van het vorig Gouvernement, maar er zijn er ook in den lande, wier eigenliefde gekrenkt, alle belang hebben om die rigting op hatelijke wijze te karakteriseren. Neen, het waren geene duizenden in den lande, die door eene valsche schildering van de omstandigheden de menigte hebben misleid en schriktafereelen en bloedtooneelen hebben opgehangen, om toch die gehate kerkelijke organisatie der R. kath. in verdenking te brengen. Neen, het waren slechts leiders, en, wil men het bewijzen? Het is daarin gelegen dat zich die beweging niet dadelijk over het geheele land heeft uitgestrekt, maar na eerst in een enkel brandpunt te zijn ontstoken, gedurende veertien dagen daarna door circulaire en aanschrijvingen werd aangewakkerd. Later bezigde men nog hatelijker middelen. De ware vrienden van koning en vaderland werden als vijanden van land en vorst afgeschetst. Men legde hen zelfs onvredaden ten laste, die als zij maar voor een gedeelte waarheid behelsden, den versterden als misdadigers zouden moeten beschouwen.

Men misbruikte den geerbiedigden naam des Konings om daardoor andere mannen naar lands vertegenwoordiging af te vaardigen. Men nam de concept-armenwet, die reeds lang ter griffie gedeponeerd was te baat om onzekerheid, om verdachte bedoelingen ten opzichte der Diaconien te doen veld winnen. Hij spreekt alleen van wat hem bekend is. Het ronddeelen van geld is hem niet bekend, maar naar hij meent, zijn er wel degelijk ook van de Regering circulaire uitgegaan om op de verkiezingen invloed uit te oefenen. Van daar dan ook dat zoovele kundige, onafhankelijke en vaderlandslievende mannen uit deze Vergadering zijn kunnen verwijderd worden. Uit dit alles maakt Spr. op, dat er een grof misbruik van het godsdienstig gevoel der Natie is gemaakt. En wat de wet zelf betreft. Ook daaromtrent heerscht verkeerde indruk:

Er zijn nog duizenden in den lande, die zich voorstellen, dat door die wet de bisschoppen zullen kunnen worden geweerd, terwijl naar zijne overtuiging die wet alleen later integendeel voor zijne prot. landgenooten eene hoogst nadeelige werking zal kunnen uitoefenen. Zie hij zoodanige wet aannemen? Neen. Hij weet zeer goed, dat de kerk het protestantisme bestrijdt, omdat zij meent, daartoe op haar standpunt verplicht te zijn. Maar hij is ook innig overtuigd, dat het protestantisme in zich zelve krachtig genoeg is om zich daartegen te verzetten, en hij weet tevens, dat deze wet daar niets toe- of afdoet.

Het is eene beleediging voor het Protestantisme, dat men waant dat zij zich zonder hulp der wereldlijke magt niet zou kunnen verdedigen. De minister van Hall zegt, dat hij over de oorzaken der spanning niet zal uitweiden, maar Spr. moet er tegenover stellen, dat zoo lang hij de eer zal hebben lid der Kamer te zijn, hij zich niet ontzien zal, open en rond voor zijne meening uit te komen.

Hij heeft tegen het adres van antwoord gestemt, omdat aan die spanning eene interpretatie werd gegeven, strijdig met de waarheid, die hij blijft nog dezelfde meening toegedaan. Wat is de eerste vrucht geweest van dat Min.? Het heeft vrees, angst, achterdocht gezaaid, de vrienden en betrekkingen van elkander gerukt wanende een deel der bevolking te bevredigen, terwijl wederom een ander deel ontevreden is gemaakt. Er zijn er reeds vele, die erkennen gedwaald te hebben, maar zooveel is zeker, dat die kunstmaige verwarring is gebezigt bereiking van nevenbedoelingen; en hij deelt overigens niet in de meening dat het vuur nu al reeds aan het bedaren zou zijn.

Bovendien sedert twee jaren was het hem bekend dat de R. kerk zou georganiseerd worden, en had hij destijds bezwaar daartegen gehad, hij zou zich toen hebben doen hooren. Waarom heeft hij dat niet gedaan, die destijds even goed geweten hebben evenzeer bevoegd waren om van hunne opinie te doen bliken. Hij heeft veel hooren spreken van verdraagzaamheid en liefde. Ook is die gevoelens van harte toegedaan. Maar hij zal als Protestant Nederland, niet alleen met den eed voor oogen, dien hij op de Grondwet afgelegd heeft, maar ook met de gedachte aan eene gere verantwoording bezield, — stemmen tegen deze wet.

(Zaterdagmorgen 10 ure voortzetting).